БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда гидезиластингеи

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1955 НОЯБРЬ 27 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 237 (3431)

Өртээ 20 коп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

К. Маркс болгаш Ф. Энгельстиң чогаалдарының үшкү тому (1 арын).

Н. С. Хрущевтүң болгаш Н. А. Булганиниңиң Бомбейде чеде бергени (1—2 арыннар).

Москва метрополитенинге В. И. Ленинниң адын тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы (2 арын).

Москваның В. И. Ленин аттыг метрополитениниң «Охотный ряд» станциязының адын өскертир дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы (2 арын).

Пролетариаттың улуг баштыңчызы (2 арын).

Мурнакчы школаларның дуржулгазын —бүгү школаларга (3 арын).

Марачевчуларның кыйгырыын областың малчыннары деткип турар (3 арын).

В. Туметей.—Райпо ажылын экижидер (4 арын).

Кыдаттың көдээ районнарында компартияның организацияларының өзүлдези (4 арын).

Багдад пактызының киржикчилери чурттарының премьер-министрлериниң чөвүлел хуралы доозулган (4 арын).

УЛУСТАР АРАЗЫНЫҢ ТЕМАЗЫНГА: А. Ступак. — Пемен (4 арын).

ОРГАНИЗАКЧЫ АЖЫЛДЫ— КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНЧЕ

Үлетпүрүүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнунда салдынган үлүг сорулгаларны амыдыралга чедиишкиниг боттандыраары чер-черниң партия, совет, ажыл-агый болгаш хөй-нинти организацияларының организакчы ажылдарын улам экижидерин негеп турар.

Ажылды организастаары дээрге, хамыктың мурнунда улус-биле, кадрлар-биле — ажыл-агыйның тус-тус участоктарын хорылап турар кижилер-биле ажылдаар дээни ол болур. Ол болза, ажылдакчыларны башкарар, оларга дузалаар, партияның шиитпирлериниң чер-черде канчаар күүсетинип турарын хынаар дээни ол болур.

Ынчангаш, кадрларның шын шилилгези болгаш таарыштыр тургустунулгазы организакчы ажылдың чедиишкиннериниң үндезини болуп келген болгаш болуп-даа турар. Эки күүседикчилер болгаш организакчылар чокка канчаалдыр-даа тодаргай болгаш делегеренгей бижитинген шиитпирлер күүселде чок артып каарын партийжи удуртукчулар уттуп болбас ужурлуг.

Кадрларны шилириниң айтырыы оларның ажылын хүн-бүрү удуртурунуң, партияның шиитпирлерин олар канчаар күүседип турарын контрольдаарының, организакчы ажылга оларны өөредириниң айтырыгларындан чарылбас харылзаалыг. Ынчаарга контрольдаары дээрге, ажылдың экижидилгезин ол-ла черинге чедип алыры болур.

Ол бүгү негелдерни чамдык районнарның партия, совет, ажыл-агый удуртукчулары четпес күүседип турары районнарның партия конференцияларына болгулаан шүүмчүлелдерден илерээн.

СЭКП-ниң Каа-Хем райкому көдээ ажыл-агыйның мурнакчыларының дуржулгазын нептередир талазы-биле боттуг ажылдар чорутпаан. Райкомнуң оргкилдизи (эргелекчизи эш Тупицын) партийжи-организастыг ажылды экижидериниң аргаларына парторганизациялар секретарларын өөретпейн, а оларның-биле үүгүлү телефон дамчыштыр харылзаа тударына өйлежип, колдуунда-ла кежигүн дадывырының хавырылдазының дугайын айтырарына, протоколдар негээринге, райкомнуң бюрозунга улус келдириринге кызыгаарлатынып турарын районнуң партия конференциязына санал берген делегат эш Киселев шыңгыы шүүмчүлээн. Оон ыңай «Тиилелге» колхозтуң даргазы эш Зайцев аная мынча деп чугаалаан:— Партия райкомунуң секретарлары боттары колхозка чораанда үүгле ажыл-агый дугайын шала-була танышкаш-ла ээп чаныптарлар. Түүнел эки болза, ону канчап чедип алганын-даа сонуургавастар, ынчаарга ажылдың четпестерин канчап узуткаарын-даа сүмелевестер.

Партийжи-организастыг ажылды партияның чамдык эге организациялары база-ла экижитпейн, боттарының хүлээп алган шиитпирлериниң күүседизин организаставайн турарлар. Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң партия организациязы сүт-бараан фермазының, тудуг бригадазының ажылдарын экижидериниң айтырыгларын бодунуң хуралдарынга хөй удаа чугаалажып келген. Ынчалза-даа организакчы ажыл чогуур деңнелге тургустунмаан. Оон түннелинде колхоз бо чылын сүт саалдазының планын ырактала чедир күүсетпээн. Ында тудуг ажылы районнуң кайы-даа колхозтарындан дора чоруп келген.

Партийжи удуртукчулар ажыл-агыйның, культура тургузуушкунунуң болгаш чоннуң амыдырал-чуртталгазының айтырыглары-биле чергелештир массаларның медерелдиг чоруун бедириниң талазыбиле ажылдарны кажан-даа уттуп болбас хүлээлгелиг. Партия ажылдакчызы бүгүзү чоннуң мурнунга иletкелдерни, лекцияларны болгаш беседаларны кылыр, оларның билбейн турар айтырыгларын тодаргай харылап бээр ужурлуг. Ажыл-агыйны болгаш политиктиг сорулгаларны күүседиринче массаларны мобилизастаарының ол күүлүг чепсектерин ажыглаарын СЭКП-ниң Тес-Хем райкомунуң секретары эш Сычев чедир үнелевейн турган. Ол бодуу районда идеология ажылын харылап турар хирезинде-ле МТС-тиң механизаторларының ортузунга отчеттуг үениң дургузунда чаңгыс-даа катап лекция, илеткел номчуваан. Райкомнуң МТС зоназының талазы-биле инструкторлар бөлүү трактор бригадаларынга масса-политиктиг ажылды четпес чорудуп келген. Эрзин районнуң «Коммунизмче өрүк» колхозунга ажылдап берип келген трактор бригадазының турган черинге бүдүн чылдың дургузунда МТС-тиң партия организациязының секретары-даа, райкомнуң МТС зоназының талазы-биле секретары-даа барып көрбээн.

Чамдык бүдүрүлге черлеринде социалистиг чарышты калбартыр дугайында чугаалар үргүлчү чоруп турар. Ынчалза-даа бүдүрүлге онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир талазы-биле ажылчыннарга боттуг дуза көргүстүнмейн турар. Чамдык удуртукчулар чарышка чеже кижи хаара туттунган дугайын чугаалап турза-даа, а тус-тус кижилер ажыл нормаларын канчаар күүседип турарын сонуургавайн турарлар. Социалистиг чарышты шак ынчаар эренгей организастаанының түңнелинде Туран, Сарыг-Сеп, Барыын-Хемчик райүлешүр комбинаттары эрткен он айларның бүдүрүлге планнарын күүсетпээннер. Ындыг янзылыг четпестерге удур шиитпирлиг демиселди чорудары чугула.

Хожудангай ажылдыг колхозтарны мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрер сорулганы СЭКП-ниң Кызыл, Бай-Тайга, Улуг-Хем райкомнары болгаш райкүүскомнары четпес боттандырып келгеннер.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленуму колхозчу тараачыннарның, МТС-тер болгаш совхозтар ажылдакчыларының чогаадыкчы күжениишкиннерин колхозчу ховуларның дүжүттүүн бедиринче база мал ажылының продуктулуун бедиринче угландырган. Төп Комитеттиң оон соонда-даа болгулаан Пленумнары социалистиг көдээ ажыл-агыйның ажыглатынмайн турар курлавырларын ажыглаарынче, хожудап турар колхозтар болгаш районнар мурнакчыларның деңнелинге четкен турарынче, бүгү колхозчулар бай-шыдалгыр болгаш бүрүн хандырылгалыг кижилер болган турарынче онза кичээнгейни угландырган. Ол төөгүлүг сорулгаларны үлегерлиг күүсеткен турары чер-черниң партия, совет, ажыл-агый организацияларының хүндүлүг хүлээлгези болур. Сү шупту чүткүлдүг болгаш организакчы ажылдарны негеп турар .

СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкиниг күүседирде чаа-чаа бүдүрүлгелерни өстүрүп сайзыратпышаан, ажылдап турар бүдүрүлгелерде бүгү-ле бар курлавырларны ажыглалга киирер, ажылдың мурнакчы методтарын улам калбартыр, бүдүрүлгелер ажылында деңдески эвес чорукту узуткаар, продукция бүдүрүп үндүреринің планнарын айның, кварталдың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле күүседир, мурнакчы бүдүрүлгелериниң планнарны ажыр күүсеткениниң саннары-биле дуглатынар хожудангай бүдүрүлгелерни көдүрер херек.

СЭКП-ниң XX съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш областа калбарган. Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң Марачёвкада сүт-бараан фермазының коллективиниң ыйгырыын өзүгаар обласка келир чылын мал продуктуларын бүдүрериниң көвүдериниң дугайында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни областың малчыннары ап турарлар.

Социалистиг чарышка удуртулгада бар четпестерни узуткаар, ажылчы чоннарның калбак массаларының өзүп турар чогаадыкчы инициативазын болгаш идепкейин баштаар, үлетпүрүүн, көдээ ажыл-агыйның болгаш транспорттуң бүгү-ле иштики күүлавырларын мөөңнээр, бүгү-ле хожудап турар бүдүрүлгелерни, МТС-терни болгаш совхозтарны мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрер—сорулга мындыг-дыр.

Айытыкган сорулгалар күжениишкиннер чокка күүсетинмес дээрзи тодаргай. Партия политиктиг Советтериниң, комсомолдуң, профэвилеллериниң болгаш бүгү-ле ажыл-агыйжы организацияларның кызымаккай организакчы болгаш мобилизакчы ажылы, бистиң бүгү улузувустуң чүткүлдүг күш-ажылы ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле улуг сорулгаларның чедиишкиниг күүселдезин хандырар.

Н. С. Хрущевтүң болгаш Н. А. Булганиниңиң Бомбейде чеде бергени

Аэродромга уткулга болгаш хоорайга болган митинг

БОМБЕЙ, ноябрь 23. **(СЭТА-ның тускай корр.).** Эштер Хрущев болгаш Булганин Уттар Прадеш штаттан самолет-биле Бомбейге хүнүүн ийги чартыында чеде бергеннер. Анаа Сант Круз аэродромунга оларны хөй санныг албан кижилери болгаш улустүң төлөлекчилери уткааннар.

Н. А. Булганин болгаш Н. С. Хрущев Бомбей штаттың кол министри М. Десайга үдетирип алгаш, индий шериг-далай күштериниң хүндүлүг таныылының фронтузун эргээннер. Совет Эвилелиниң болгаш Индияның гимнилерин ырладып күүсеткен.

Оон соонда тускай индирден штаттың кол министри Десай аалчыларга байыр чедирген. Оон чугаалааны болза:

Дээрги мындаагылар, Бомбей хоорайга турушарда силерге байыр чедирип турарывыс кончуг өөрүшкүлүг-дүр. Индияда чоруп турарынарның кыска үезинин дургузунда силер бистиң найыслалывысты болгаш бистиң төрөөн чуртувустуң өскедаа сонуурганчыг черлерин көрүп чораан силер. Бүгүн силер Бомбейде чедип келдиңер. Бомбей — Индияның бүгү можуларының болгаш делегейниң янзы-бүрү чурттарының бүгү төлөлекчилери-биле ужуражып болур хоорай. Бүгү-ле черлерге сураглыг бо хоорайга силериң моралп келгениңер — Бомбейниң хамаатыларынга кайгамчык улуг өөрүшкү-дүр.

Бистиң Премьер-Министривис Джавахарлал Неру чоокта чаа силериң улуг чуртунарга чорааш келген. Ол бараалгаашкынның түңнелинде Индияның болгаш Россияның улустары эң-не сырый хөлбааны тургузар талазы-биле болдунган чорукту ажыглаар аргалыг болган. Индияда силериң моралп келгениңер ийи чурттарның аразында найыралдыг харылзааларны улам ыңай быжыглаарынга дузалаар.

Индия тайбыңның идеалдарынга кезээде бүзүреп чораан болгаш күүлүлээшкиниг чорукту буруу шаап келген, а бистиң күрүневистиң адазы Махатма Ганди делегейниң бүгү улустары-биле найыралды деткиңер деп биске чагаан. Бүгү делегейге тайбыңны тургузарын күзээн улустар Панч Шилдиң принциптериңе боттарының бүзүрелин илергейлээн; силериң улуг болгаш күүлүг улузунар ол улустарның бирээзи болуп турар.

Улустарның аразында тайбың болгаш бот-боттарын билчир чорук бистиң шуптувуска депшилгени хандырып бээр болгаш ынчаарда буза шавыышкын турбас деп чүвеге Индияның улузу бүзүреп турар. Индия биле Россияның аразында найырал делегейниң янзы-бүрү чурттарының аразынга найыралдыг харылзааларны тургузарынга дыка дөгүм болур болгаш кижи төрелгетенге ачы-авыралдыг чорукту хандырып бээр деп чүвеге бис идегээр бис. Ол чорук тайбыңның эпохазынга, бүгү делегейге чечектелиишкинге бисти чедире бээр деп чүвеге ынаныы тур мен. Бомбей хоорайга турушарда силерге база катап бүгү-ле күзелимден байыр чедирип тур мен.

Кол министриң байырынга харылавышаан, эш Н. А. Булганиниың чугаалааны болза:

Эргим өөнүктер,

Силериң найыралдыг болгаш чылыг уткып алыышкыныңар дээш силерге чүректиң ханызындан четирдивис. Мен болгаш Никита Сергеевич Хрущев база бистериң-биле кады силерге келген бүгү өөнүктер алдарлыг хоорай Бомбейниң бүгү хамаатыларынга байыр чедирер болганывыска өөрүп тур бис.

Силериң кайгамчыктыг хоорайыңарның төөгүзү биске эки билдингир, национал хамаарышпас чорукту катап тургузары дээш индий улустуң организастыг шимчээшкининиң эгези маңаа салдынган. Силериң хоорайыңар делегейниң транспорт болгаш үлетпүр төвү, национал культураның болгаш эртемниң төвү болуп сурагжаан.

Республиканың экономика болгаш культура хөгжүлдезинге силериң кайгамчыктыг хоорайыңар кайы хире чугула рольду ойнап турарын эки билир бис. Алдарлыг хоорайга келири, оон чурттакчылары-биле болгаш экономика, культура база эртем талаларынга оларның чедип алган үүлдери-биле таныжарының биске онза өөрүшкүлүг болуп турарының ужуруда ында.

Бомбей хоорайның чурттакчыларынга Совет Эвилелиниң улустарындан найыралды болгаш изиг байырны боттарывыс дамчыдып турар болганывыска бис кончуг өөрүп тур бис.

Найыралдыг, чылыг ужуражыышкын дээш силерге база катап өөрүп четирдивис, эргим өөнүктер.

Н. А. Булганиниың сөстерин диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Оон соонда аалчыларның болгаш оларны үдеп чоруур кижилериниң машиналары аэродромдан стадионче чорутқан чээрби километр оруктап чорупкан, ол стадионга совет аалчыларның алдары дээш хоорайның митингизи болур турган.

Бомбей Н. С. Хрущевту болгаш Н. А. Булганинны улуг көдүрүүшкүн-биле уткаан. Бомбейниң он-он каът кылдыр дистинчипкен хамаатылары чазаглыг оруктуң болгаш хоорайның күдүмчуларының ийи талаларын дургаар турупканнар. Олар Совет Эвилелиниң болгаш Индияның туктарын холдарында туткан турган. Совет аалчыларга уткуштур: Морлап көрүңер! Тайбың делгерезин! Индийлер болгаш орустар акы-дүүмалышкылар! — деп кыйгылар үзүктел чокка чаңгыланып турган. Байырлыг лозунгулар бүгү-ле черлерде көстүр. Хоорай шөлдериниң бирээзинде Н. А. Булганиниың, Н. С. Хрущевтүң болгаш Дж. Нерунуң портреттерин тургускан.

Бомбейниң прожектор-биле чырытынган Патель аттыг стадионунга аалчыларның бөлүк машиналары чеде бергенде кежээ апарган, ында ийи үүс мундан эвээш эвес кижи чыылган. Ол чыылган чон Н. А. Булганинга болгаш Н. С. Хрущевка изиг байыр чедирип турган. Митингини Бомбей хоорайның даргазы Н. Пупала ажыткан. Бомбей хоорайның өөмүнээзинден совет аалчыларга чагааны ол номчаан.

Бомбей хоорайның даргазындан чагаа

Дээрги мындаагылар,

Улуг Бомбейниң муниципиалдыг корпорациязының бүгү кежигүннери бистер хамаатыларның дааскаанын өзүгаар силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис. Силериң бистиң аравыска турарыңарга болгаш силерни дамчыштыр Россияның улустарынга чаагай күзеливисти дамчыдар аргалыг болганывыска өөрүп тур бис. Силерни дыка үр утпас бис деп силерге бүзүредип тур бис. Шиитпирлиг демисели дөрт он чылдарның дургузунда бистиң магадалывыстың үүлү болган улуг улустуң төлөлекчилери дээш силерге байыр чедирип тур бис. Силериң чуртунар даштыкы агрессияга удур хөй-хөй кайгамчыктыг тулчуушкуннарга типлеп үнген. Делегей ареналынга улуг күрүне болуп силериң үнгениңер шынаала кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкун болур. Ол хире хөй үүлдерни шыдап эрткен улус тайбыңның оруктарыбиле чоруур чүткүлдүг деп чүве мыраңай-ла билдингир. Индий дуржулгага үндезилээш бистиң Премьер-Министривис Нерунуң тургусканы тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының таңдыгы-биле кады келген өөнүктерцивистиң мурнундан, хөй миллион совет улустуң өөмүнээзинден силерге изиг байыр чедирерин меңээ чөпшээреп көрүңер. Совет улустуң төлөлекчилериниңе боттарының ынакшылының найыралдыг күзел-чүткүлүн илередир дээш мында чедип келген силериң кайгамчыктыг хоорайыңарның хөй муң хамаатылары силерге чүректиң ханызындан четирдивис. Мындыг ужуражышкын болза, совет улуста бистиң улустарывыстың аразында найыралды үнелеп билир дыка хөй эки өөнүктер бо улуг хоорайда бар деп чүвениң тодаргай херечизи болур-дур. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Бомбей хоорайның ады совет улуска эки билдингир. Бис бо хоорайны амгы үениң улуг хоорайы, үлетпүрүүн эң улуг төвү, культураның болгаш эртемниң чугула одаа база адактың сөөлүнде, делегейниң эң улуг порттарының бирээзи кылдыр билир бис. Бомбейниң алдарын хөй-хөй салгалдарның дургузунда бөдүүн индий ажыл-ишчилер боттарының чүткүлдүг күш-ажылы-биле тургусканнар. Оон заводтарын, фабрикаларын, демир оруктарын, чараш бажыңнарын олар тургусканнар. Индиядан дашкаар бүгү-ле улустарга сураглыг бараннарны бүдүрбүшаан, бүдүрүлге черлеринге олар ажылдап турган болгаш ажылдап турар.

Бомбей болза, индий улустуң тургузукчу ажыл-чорудулгазының төптериниң бирээзи, оон национал чоргааралы болуп турар. Индий улус, Азияның өске-даа улустары-биле бир-дөмей, делегейниң культураның болгаш эртемниң дээди чедиишкиннерин чедиишкиниг шиңгээдип ап, амгы үениң үлетпүрүн тургузуп, харылзааның амгы үеги чепсек-херекселлерин хөгжүдүп турар деп чүвени ол онза тодаргайы-биле мында көргүскен.

Силериң хоорайыңар Индияның национал-хосталгалыг шимчээшкининге дыка улуг рольду ойнаан, ол шимчээшкин колониалдыг дарлалдан хосталыр, үр маңатырган хосталганы чедип алыр арганы Индияга берген. Совет улус индий улустуң ол демиселин кезээде улуг кичээнгей-биле болгаш сагыш-сеткил каттыштырышкыны-биле хайгаарап келген. Бистиң баштыңчывыс болгаш бистиң социалистиг күрүневистиң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленин Индияда колониалдыг корум-чурумнарның чайлаш чок бууразының дугайында өттүр билген сөстерни 1908 чылда-ла чугаалаан. Ол кайгамчык сөстер боттарын

Ам Индия хамаарышпас чурт болу берген. Оон улузу бодунуң салым-чолун бодунуң хуузунда көргени-биле таарыштыр тургузар арганы алган. Ол болуушкуннуң ужур-дузазы Индиядан дашкаар дыка ырадыр үнүп турар. Ол болуушкун ам Азияда болуп турар улуг өскерлиишкиннерни илергейлеп турар, Азияда улустарга дашкаартан дөгээн колониалдыг корум-чурумнар буступ дүжүп турар. Индий улустуң кылып турары тургузукчу улуг ажылды бистер өөрүшкү-биле хайгаарап турар бис. Бодуңарның чуртуңарны экономика талазы-биле хамаарышпас болдурар деп кончуг чугула сорулганы силер бодуңарның мурнуңарда салган силер.

Ол сорулганы чедип алыры кайы хире кайгамчык улуг ужур-дузалыг болур деп чүве бистиң совет кижилерге оларның боттарының дуржулгазындан билдингир. Совет Эвилели экономиктиг хамаарышпас чорукту чедип алыр деп Индияның улузунуң дүрүм өзүгаар күзел-соруунга бодунуң сеткил-сагыжын бүрүн каттыштырып турар болгаш экономиктиг тургузуушкунуң талазынга Индия-биле кады ажылдарицерни улуг херекке бараалгаткан болгаш бодуңарның улузуңарның идегелинге, хүндүткелинге болгаш магадалынга төлептиг болган силер. Силер бодуңарның оруңарны Донбасстың шахталарының бирээзинге ажылчын болуп эгелээн болгаш хамааты дайынның үезинде мурнуу чүк фронтузунга маадырлыг демисешкен силер. Оон бээр Силер бодуңарның чуртуңарга дыка хөй чугула болгаш харылсалгалыг херектерни бүдүрген силер. Делегейниң ийги дайынының үезинде Силер Киев округунуң шериг чөвүлелиниң кежигүнү турган силер. 1952 чылда Силер Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Президиум кежигүнүнге болгаш ол комитеттиң секретарынга соңгутурган силер. Бөгүн Силер ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ең-не дуржулгалыг болгаш хүндүткелдиг кежигүннериниң бирээзи силер. Авыралдыг чурт Силерни улуг шаңналбиле — Ленин орденнери-биле, Суворов орденнери-биле, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан, а Силерниң алдан харлыг болганыңар таварыштыр 1954 чылдың апрельде Силерге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Бистиң хоорайывыска болгаш бистиң чуртувуска силериң чоруп турарыңар силерге өөрүнчүг болур деп идеген тур мен. Силериң келгениңер тайбың болгаш кижи төрелгетенниң аас-кежин дээш демиселге бистиң кады күзел-соруувусту улам-на быжыглаар дээрзинге бис база идеген турар бис.

* * *

Оон соонда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Булганин чүве чугаалаан, чыылганнар ону изиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Н. А. БУЛГАНИННЫҢ чугаазы

Дээрги дарга!

Эргим өөнүктер!

Бодумнуң мурнумдан, эш Никита Сергеевич Хрущевтүң мурнундан болгаш Индияда бистиң-биле кады келген өөнүктерцивистиң мурнундан, хөй миллион совет улустуң өөмүнээзинден силерге изиг байыр чедирерин меңээ чөпшээреп көрүңер. Совет улустуң төлөлекчилериниңе боттарының ынакшылының найыралдыг күзел-чүткүлүн илередир дээш мында чедип келген силериң кайгамчыктыг хоорайыңарның хөй муң хамаатылары силерге чүректиң ханызындан четирдивис. Мындыг ужуражышкын болза, совет улуста бистиң улустарывыстың аразында найыралды үнелеп билир дыка хөй эки өөнүктер бо улуг хоорайда бар деп чүвениң тодаргай херечизи болур-дур. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Бомбей хоорайның ады совет улуска эки билдингир. Бис бо хоорайны амгы үениң улуг хоорайы, үлетпүрүүн эң улуг төвү, культураның болгаш эртемниң чугула одаа база адактың сөөлүнде, делегейниң эң улуг порттарының бирээзи кылдыр билир бис. Бомбейниң алдарын хөй-хөй салгалдарның дургузунда бөдүүн индий ажыл-ишчилер боттарының чүткүлдүг күш-ажылы-биле тургусканнар. Оон заводтарын, фабрикаларын, демир оруктарын, чараш бажыңнарын олар тургусканнар. Индиядан дашкаар бүгү-ле улустарга сураглыг бараннарны бүдүрбүшаан, бүдүрүлге черлеринге олар ажылдап турган болгаш ажылдап турар.

Бомбей болза, индий улустуң тургузукчу ажыл-чорудулгазының төптериниң бирээзи, оон национал чоргааралы болуп турар. Индий улус, Азияның өске-даа улустары-биле бир-дөмей, делегейниң культураның болгаш эртемниң дээди чедиишкиннерин чедиишкиниг шиңгээдип ап, амгы үениң үлетпүрүн тургузуп, харылзааның амгы үеги чепсек-херекселлерин хөгжүдүп турар деп чүвени ол онза тодаргайы-биле мында көргүскен.

Силериң хоорайыңар Индияның национал-хосталгалыг шимчээшкининге дыка улуг рольду ойнаан, ол шимчээшкин колониалдыг дарлалдан хосталыр, үр маңатырган хосталганы чедип алыр арганы Индияга берген. Совет улус индий улустуң ол демиселин кезээде улуг кичээнгей-биле болгаш сагыш-сеткил каттыштырышкыны-биле хайгаарап келген. Бистиң баштыңчывыс болгаш бистиң социалистиг күрүневистиң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленин Индияда колониалдыг корум-чурумнарның чайлаш чок бууразының дугайында өттүр билген сөстерни 1908 чылда-ла чугаалаан. Ол кайгамчык сөстер боттарын

Азияның тайбыныың болгаш шиитпирлетинмээн айтырыгларын таарыштыр шиитпирлээриниң хөрээнге Индияның киирген салыышкынынга совет улус байыр чедирип турар, КУР-нуң, Индияның болгаш Совет Эвилелиниң кады күжениишкиннериниң түңнелинде Кореяда болгаш Индий-Кыдатта дайыннар соксаан. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).** КУР-га КНО-да оон дүрүм өзүгаар өөлөөр черин тывыскан турзун дээш кады демиселди Совет Эвилели болгаш Индия чорудуп турар. Индияның чазаа Тайвань дугайында айтырыгны кыдат улустуң национал

(Төнчүзү 2-ги арында).

К. Маркс болгаш Ф. Энгельстин чогаалдарының үшкү тому

СЭКП ТК-ның чанында Маркс—Энгельс—Ленин—Сталинның институдунуң парлалгага белеткээни болгаш Күрүневиниң политиктиг номнар үндүрер черинден парлап үндүрген К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң чогаалдарының үшкү тому үнген.

Томда кирген үүлдер К. Маркстың «Фейербах дугайында тезистери» (1845 чылдың чазынында), К. Маркс биле Ф. Энгельстиң кады бижээн чогаалы «Немец идеология» (1845—1846 чылдар) болгаш Ф. Энгельстиң «Немец идеологиягa» чоокшулап турар «Шынныг социалистер» деп ажылы (1847 чылдың январь-апрель).

Бо чогаалдар марксизмниң тургустунун турар үезинге хамааржып турар, колдуунда Маркс болгаш Энгельстиң тургузуп турганы эртемниг коммунизмниң теориязының философтуг үндезини ында кирип турар.

(СЭТА).

Н. С. Хрущевтуң болгаш Н. А. Булганиннның Бомбейде чеде бергени

(Төнчүзү).

эрге-ажыктарын барымдаалап тургаш, тайбың таарыштыр шиитпирлээри дээш туржуп турар. Индия Азияның болгаш Африканың чурттарының Бандунгка болган бирги конференциязының организакчыларының бирээзи болган, ол конференция бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының база Азияның болгаш Африканың улустарының эргелерин болгаш эргеажыктарын хандырарының хөрээнге шылгарангай ужур-дузалыг.

Бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарының болгаш камгалаарының хөрээнге Совет Эвилелиниң болгаш Индияның эрге-ажыктарының дүгжүп турар чоруу улустар аразының дыка хөй айтырыгларының талазы-биле бистиң күрүнелеривистиң найыралдыг кады ажылдажылгазын баш бурунгаар тодарадып турар. Ол чорук бистиң күрүнелеривистиң чечектелириниң эргежок чугула байдалдарын хандырарынга бистиң ниити сонуургалдыывыска дүгжүп турар.

Эртем талазы-биле кайы-кайывыстан өөренип алыр үүлдер бисте бар. Индий эртем эрте-бурунгудан тура сураглыг. Ол эртем делегейниң эртемин болгаш культуразын боттарының ажыдыышкыннарыбиле байыткан шылгарангай дыка хөй эртемденнерни делегейге берген. Ол эки чаңчылдарны силерниң эртемиңер амгыдаа үеде кадагалап турар.

Совет Эвилелинче дыка хөй даштыкы эртемденнер кээп турар. Чурттун эртем талазы-биле кол төптериниң бирээзи болур силерниң хоорайыңардан индий эртемденнер биске база чоразаннар.

Бистин совет эртемденнеривис-даа Индиядан хөй-хөй ажыктыг үүлдерни билип ап болур деп санаар мен. Эртем чедишкиннериниң ындыг солужуушкуннары, эртемниң талазынга кады ажылдажылга бистиң-даа, силерниң-даа эртемденнерге кончуг ажыктыг.

Культураның кол төптериниң бирээзи болур силерниң хоорайыңарда ылаңгыя Совет Эвилелинде билдинип, хүндүткедип турар хөй-хөй сураглыг чогаалчылар, ураан-чүүл ажылдакчылары чурттап, ажылдап турарлар. Индий кино үлетпүрүүнүн төвү мында туруп турар. Бомбейге кылдынган элээн хөй индий фильмнер Совет Эвилелиниң экраннарынга көргүстүнген. Олар совет көрүкчүге кончуг сонуурганчыг болган. Бистиң чурттарывыстың аразынга культурлуг солужулганы хөгжүдеринге силерниң хоорайыңар кайы хире чугула рольду ойнап болур дээрзин бо-даа факт көргүзүп турар-дыр, ол хөгжүдеге бисте ам-даа ажыглатынмаан калбак болдунар аргалар бар. Ол солужулга бистиң чурттарывыстың, бистиң улустарывыстың аразында найыралдыг харылзааларны улам ыңай быжыглаарынга дөгүм болур.

Бодумнуң чугаамның төнчүзүнде силерниң хоорайыңарга болгаш штадыңарга, силерниң улуг улузуңарга чедишкиннерни күзээрин менээ чөпшээреп көрүңер. Ол дээрге, индий өөнүктерге ынак болгаш үнелеп турар бүгү совет улустуң күзели болур. **(Адыш часкаашкыны).** Тайбың дээш индий улустуң демиселин, чаа амыдыралды тудар деп ооң күженишкиннерин совет улус кичээнгейлиг болгаш өөрүшкү-биле хайгаарап турар, ынчаарга бистиң улустарывыстың найыралды болза, бүгү делегейде тайбыңның быжыг челенгижи болур. Ол улуг найыралды камгалаалыңар, быжыглаалыңар. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Индий болгаш совет улустарның найыралы делгерезин! **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

* * *

Стадионга адыш часкаашкыннары база кежигүнү Н. С. Хрущев чедип келген. Микрофонга СССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиум катап чаңгыланып үнген.

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

Дээргилер, өөнүктер!

Биске көргүскен чаагай хүлээп алыышкын дээш Премьер-Министр дээрги Неруга, Бомбей штаттың удуртукчуларынга болгаш Бомбей хоорайның даргазынга сеткилдиң ханызындан өөрүп четиргенимни бо индирден илергейлээрин менээ чөпшээреп көрүңер. **(Адыш часкаашкыны).** Бистиң-биле ужуражыр дээш бо митингиде чедип келген силерниң бүгүдецерге өөрүп четиреримни чөпшээреп көрүңер. Бөгүн биске ужуражып үнген болгаш бистерге, Совет Эвилелинге, бистиң улузувуска боттарының сеткил каттыжылгазын ханызы-биле илергейлеп турганын карактарындан көргеним Бомбейниң бүгү хамаатыларынга база өөрүп четиреримни чөпшээреп көрүңер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Индий улус-биле найыралдыг ужуражыышкыннарның бо хүннеринде бистиң сагыш-сеткилвиске долун турар чылыг чаагай күзелдерни илергейлептер хире ындыг сөс чок. **(Адыш часкаашкыны).**

Силерниң чедип алган баштайгы чедишкиннериңерге өөрүп, моон соңгаардаа улуг чедишкиннерлиг болурларны силерге күзеп тур бис. Индияның улустары хосталган болгаш национал хамаарышпас чорукту алган деп чүвеге бис өөрүп турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистерниң силер-биле бот-боттарывысты улуг болгаш ханызы-биле билчир чоруувус бар болуп турар. Бис силерниңбиле кады тайбың дээш демиселди совет кижилер канчаар билирил дээр дугайында каш сөс чугаалаксаан ийик мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Бир эвес оран кырында чурттап турар кандыг-даа кижиден ам—ол тайбыңның, азы дайынның талазында бе деп айтырар болза, ол дораан-на —тайбыңның талазында —деп харыылаар! **(Адыш часкаашкыны).** Дайынның талалакчызы бооп иштинде бодап чоруур кижилер безин оолун ажыы-биле сөглевес. Ол тайбың дээш демиселдиң турар мен деп медеглээрин дээре деп санаар. Улустар дайынны күзевес, дайын дээш ажыы-биле демиселдиң үнери айыылдыг деп чүвени ол билир. **(Адыш часкаашкыны).**

Ам тайбынның талалакчызы болуп үнүп турарын чугаалап чоруур кижилерниң чамдыызы бодунуң мурнунга салган сорулгаларын дайын чокка чедип алыксап турар болбайнаан. Олар чамдык улустар өске улустарга чагыртын чоруур шак ындыг тайбыңны күзээр ийиктер. Ынчалза-даа, улустар ону күзевес. Херектиң иштики үткаары мында, бүгү каржыышкыннарже баарының дүлгүүрү мында.

Женевага дөрт күрүнелерниң чазактар баштыңнары ужурашкан, ооң соонда дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлери ужурашкан деп чүвени билир силер. Дугуржуушкунну чедип алыр дээш дыка хөй орадаажыышкыннар кылдынган, ынчалза-даа түңнелдер амдыызында кончуг эвээш. Ол болза, бистер чаңгыс ол-ла сөстерни аңгы-аңгы билип турарывыстан болур-дур.

Совет кижилер кандыгыл дээрге, бистиң канчаар билиривис бүгү кижилерге тодаргай болгаш билдингир. Бистер: делегейниң бүгү улустарынга тайбың!— деп чугаалап турар бис. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).** Бистер: өске күрүнелерниң болгаш улустарның иштики тургузууче кандыг-даа холгаарлаашкын турбас ужурлуг —деп чугаалап турар бис. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).** Кол чүве ында.

Бистер Индияның болгаш Кыдаттың чарлааны бүгүдеге билдингир декларацияда эки бижитинген шак ол принциптер дээш демисежип турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Мен, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, шын тиилээр, тайбың тиилээр деп чүвеге бүзүрелдиг мен. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).** Ынчаарга бистиң ораладжыышкын чүткүлдеривис олче салдынган турар ужурлуг. Бүгү делегейге тайбың дээш демиселге шудургу чорукту кошкатпас, бистиң күженишкиннеривисти кошкатпас херек. **(Адыш часкаашкыны).**

Дээргилер, өөнүктер! Бис силер-биле аас-кежиктиг үеде чурттап турар-дыр бис. Колониалдыг кулданыышкын буступ дүжүп турар, эрги байдалче эглишкин турбас үеде, кижи төрелгетенге частың үезинде чурттап турар-дыр бис.

Ам бистер Индияның хоорайларын болгаш суурларын эргип, индий улус-биле ужуражып чор бис. Бодунуң чүртүүнүң хамаарышпас чоруун чедип алган болгаш бодунуң күрүнезиниң, бодунуң салымчолунуң ээзи болурун күзеп турар хостуг кижилерниң карактарының кайы хире өөрүшкүлүг болуп турарын көрүп чор бис.

Бо кайгамчыктыг үени кижилер янзыбүрү чурттап эртип турар. Совет Эвилелиниң улустары кандыгыл дээрге, олар бо чедишкиннерге шынчызы-биле байыр чедирип турарлар. Империалистиг дарладлы кажан-даа турбас кылдыр ап октаан болгаш бодунуң улусчу улуг күрүнезин тургузуп турар улуг Кыдаттың улустарының төөгүлүг улуг тиилелгелерни чедип алганынга өөрүп турар бис. Улуг Индияның улустарының национал хамаарышпас чорукту чедип алганынга өөрүп турар бис. Колониалдыг кулданыыга удур демиселче ам Азияның болгаш Африканың бүгү улустары көдүрүп үнүп турар. Ол дээрге, океанның улуг чалгыы-дыр, ону чүү-даа доктаадып шыдавас! **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Совет Эвилелиниң улустары Индияның улустарынче мөңге найыралдың акыдуңма холун сунуп турар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Күрүнелериниң иштики тургузуу—улустарның боттарының херээ дээш бистер кезээде туржуп келген болгаш туржуп турар бис. Бистер өскениң хөрөөнче холгаарлавайн турар бис, кажан-даа холгаарлавас бис. Силериниң-биле бисте кончуг хөй ниити эрге-ажыктар бар, оларның талазыбиле бистер кайы-кайывысты бүрүн билчип турар бис. Ол кайы-кайызын билчир чорукка үндезилээн, кайы-кайызын хүндүлежиринге үндезилээш бүгү делегейге тайбыңны чедип алыры-биле бистиң найыралывысты быжыглаар ужурлуг бис.

Индияның хоорайларында болгаш суурларында чоруп турарывыстың бо хүннеринде мен бодумнуң бүрүнү-биле каттыжып турарым кайгамчыктыг сөстерни үргүлчү дыннап чоруур-дур мен. Бодумнуң бөгүнгү чугаамны ол сөстер-биле доозуксап тур мен: «Хинди руси бхай, бхай!» (Индийлер болгаш орустар —акы-дуңмалышкылар!).

* * *

Эш Н. С. Хрущевтуң сөөлгү сөстери үргүлчүлелдиг болгаш диңмиттиг адыш часкаашкыннарын хайныктырган.

Ында санап турарын ёзугаар алырга, Бомбейге совет төлээлерни үткуурунга бөгүн ниитизи-биле хоорайның бүдүн чартык миллиондан эвээш эвес чурттакчылары кириштен.

Пролетариаттың улуг баштыңчызы

(Ф. Энгельстиң төрүтүнген хүнүнден бээр 135 чыл болганынга)

Фридрих Энгельс — пролетариаттың баштыңчызы болгаш башкызы, Карл Маркстың дайынчы эжи, өңнүү, эртемниг коммунизмниң теориязын ооң-биле кады чогаадып кылган болгаш ажылчын аңгыны хостаары дээш, коммунизм дээш бүгү назынының дургузунда демисежип чораан.

Ф. Энгельс 1820 чылдың ноябрь 28-те Рейн можузунуң Бармен хоорайга пестаавы фабрикантызы кижиниң өг-бүлезинге төрүтүнген. Ф. Энгельс эң баштай Барменге реалдыг училищеге, а ооң соонда Эльберфельдге гимназияга өөренип турган. Ол гимназияга бодунуң өөредилгезин ара соксаткаш, адазының конторазынга бир чыл иштинде ажылдаан соонда садыгның улуг фирмазынга албан кылыры-биле Бременче чорупкан. Энгельс аңаа баргаш, радикалчы үеледиг «Аныяк Германия» деп литература бөлүү-биле чоокшулашкан болгаш «Герман телеграфка» ажылдап турган.

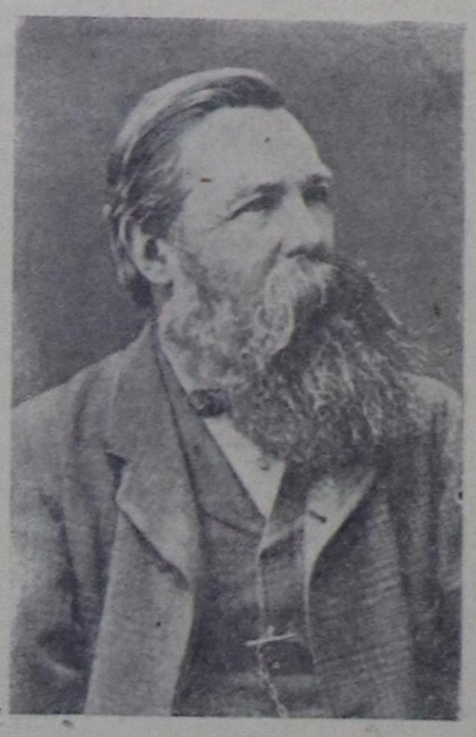

1841 чылдың чазынында Бременден үнүп чоруткаш, Швейцарияга болгаш Соңгу Италияга аян-чорук кылып чораан, оон Берлинге чедип келгеш, шериг албанынга кирген. Ол-ла үеде Ф. Энгельс философия талазы-биле лекцияларны Берлин университединге барып дыыпап турган. Ынчаарда Фридрих Энгельс аныяк гегельчилерниң бөлүгү-биле элээн чоокшулашкан. 1842 чылдың мартта «Шеллинг болгаш ажык-бодал» деп брошюраны Ф. Энгельс бижээн болгаш Шеллингниң реаксылыг өжээн негекчи, идеалистиг буруу үзел-бодалдарын ол номда сойгалап илереткен. Ф. Энгельстиң шериг албанын эрттирер хуусаазы 1842 чылда доозулган, ынчаарда ол Англияда Манчестерже чорупкан. Аңаа баргаш Энгельс ажылчыннарның амыдырал-чурталгазы-биле танышып, Англияның ажылчын аңгызының байдалын өөренип, 40 чылдардагы социалистиг англи парлалгага ажылдажып турган.

Маркс болгаш Ругениң Парижке парлап үндүрүп турганы «Немец-француз Ежегодник» деп журналга «Политиктиг экономияның шүүмүүлелиниң очерктери» деп ажылын Энгельс 1844 чылда бижээн. К. Маркс ол чогаалды чаа, пролетаржы политиктиг экономияның гениалдыг очерги деп адаан. 1844 чылдың августуң төнчүзүнде Ф. Энгельс Манчестерден үнгеш Германияже чорупкан. Энгельс ынчаарда өрук ара Парижке доктаалгаш, Маркс биле ужурашкан, ол ужуражылга болза, ажылчын аңгының ийи улуг баштыңчыларының найыралының үндезини болган. «Ол найырал дээрге, кижилериң найыралының эң-не дээди хевири болур» деп В. И. Ленин чугаалаан.

Маркс болгаш Энгельс Парижке «Ыдыктыг өг-бүле» деп номну бижээннер, ынчаарга ол ном болза, аныяк гегельчилерге улур угланган. Революсчу-материалистиг социализмниң үндезиннерин ол номда айтып бижээн.

1845 чылда Ф. Энгельс Германияже ээп чанып келгеш, «Англияда ажылчын аңгының байдалы» деп алдарлыг номун бижээн. В. И. Ленин ол номну «делегейниң социалистиг литературазында эң эки чогаалдарның бирээзи» деп адаан. «Пролетариат чүгле түренги аңгы эвес харын демисежип турар пролетариат боду болунга дузалаар» деп Энгельс бир дугаарындала чугаалаан» (В. И. Ленин, т. 2, арын 8). 1845 чылдың чазынында Энгельс Брюссельге чеде берген, ынчаарда К. Маркс база аңаа турган. Маркс болгаш Энгельс аңаа турган үезинде «Немец идеология» деп номну бижээннер. Фейербахтың философиязының четпестерин, аныяк гегельчилерниң үзел-бодалдарын, реаксылыг немец азы «шыныг социализмни» ол номда шүүмүүлээн. Реаксылыг немец азы «шыныг социализмниң» төлөөлекчилери аңгы демиселинге удурланмышаан, бүгүнинти эптежилгениң үзелдерин чулчуруп турганнар. 1845—1847 чылдарны Энгельс Брюссельге болгаш Парижке эрттиргген. Ол бодунуң эртемниг ажылдарын ажылчыннар ортузунга практиктиг ажылдорудулга-биле бүрүн холбаштырган. Маркс болгаш Энгельс «Коммунистер эвилели» деп чажыт ниитилел-биле харылзааны тудуп, «Эвилелдиң» ийги конгрезинге уткуштур улуг белеткел ажылдарын кылып чорутканнар. Ф. Энгельс «Коммунистер эвилелиниң» программазының төлевилели кылдыр «Коммунизмниң принциптерин» бижээн, а ооң соонда Маркс-биле кады «Коммунистиг партияның Манифестизин» бижээн.

1848 чылда Францияга февраль революциязы эгелээн соонда Энгельс Парижке Марксты соондан чедип келген, ынчаарда Бельгияның чазаа Марксты Брюссельден шелүп үндүрүпкен турган. Германияга революцияның үнүп келгени-биле холбаштыр, 1848 чылдың апрельдиң эгезинде Маркс болгаш Энгельс Парижти каапкаш Кёльнга чеде бергеш, «Чаа Рейн солунну» тургузуп, ол солунну удуртпушаан, улуг революстуг ажылды чорутканнар. «Чаа Рейн солуннуң» редакторларын тудуп хоругдаар дугайында дужаалдың үнгениниң соонда Ф. Энгельс Кёльндан Брюссельче чорупкан. Аңаа Энгельс тудуп хоругдаткан болгаш соонда шелүтүрүпкен. Октябрьда Энгельс Парижке чеде берген, оортан Швейцарияже дезипкен, а 1849 чылдың январының ортанда Кёльнче дедир ээп келген. Удаааанда Марксты болгаш Энгельсти «эрге-чагырганың сеткилин хомудаткан» деп буруудаткаш судка берген. Олар судка баргаш буруудатырар туржук судтуң болгаш эрге-чагырганың дүжүметтерин буруудадып турганнар. Ынчангаш, суд Марксты болгаш Энгельсти буруу чок кылдыр агарткан. Ооң соонда Энгельс улустуң чепсектиг тура халыышкынынга киришкен, кажан тура халыышкын бастырган соонда революстуг армияның сөөлгү кезектери-биле Швейцарияның девискээринче чоруй барган. Марксты саналын ёзугаар оортан Лондонче чорупкан.

1848—1849 чылдарның революстуг үеининң түңнелдерин Ф. Энгельс бодунуң ийи чогаалдарынга түңнеп бижээн. «Германияда тараачын дайыны» деп номунга (1850 чылда парлатынган) Энгельстиң көргүскени болза, 1525 чылда турган өскерликчи аңгылар болгаш оларның төлөөлекчилери 1848 болгаш 1849 чылдарның революциязын бүгү-ле черлерге өскертип турганнар. Маркс-биле кады ооң бижээни «Германияда революция болгаш контрреволюция» деп номунга Энгельс кол кичээнгейни чепсектиг тура халыышкынның айтырыгларынче угландырган болгаш тура халыышкын дээрге, ураан-арга деп билир кылдыр революстуг ажылчыннарны өөреткен. 1850 чылдың ноябрьда Ф. Энгельс Манчестерге чеде бергеш, материал талазы-биле Марксты деткиир дээш садыг фирмазынга ажылдап турган. Манчестерге турып турган үезинде Энгельс шериг айтырыгларының талазы-биле дыка хөй номнарны бижээн. Ф. Энгельс болза, шериг херээниң талазы-биле улуг эртемден кижи деп В. И. Ленин санаан. Ф. Энгельс чагаа дамчыштыр хүн-бүрүде К. Маркс-биле харылзашпышаан, Манчестерге 1870 чылга чедир чурттаан, ол үениң иштинде Маркс болгаш Энгельс теорияның, политиканың, тактиканың янзы-бүрү айтырыгларын чугаалажып көрүп турганнар.

I Интернационал тургустунган соонда Ф. Энгельс К. Маркс-биле кады прудончуларга, бакуниичилерге болгаш Интернационалдың өске-даа дайзыннарынга улур шиитпирлиг демиселди чоруткан. 1870 чылдың күзүнүнде Энгельс Манчестерден Лондонга чеде берген. Аңаа баарга оңу I Интернационалдың Кол Чөвүлелиниң составынга соңгаан. Кажан ол Интернационал дүшкен соонда Маркс болгаш Энгельс ажылчын шимчээшкинин удуртуруп үргүлчүлээннер, ынчаарга Маркс бодунуң «Капитал» деп алдарлыг номун бижип тургаш, ол үеде чай чок болган ужурунда марксизмге өжээннешкек угланыышкынар-биле демиселди Ф. Энгельс чорудуп турган. Ол үеде Ф. Энгельс (1877—1878 чылдар) Дюрингиге удур бодунуң чүүлдерин бижээн, ооң соонда ол чүүлдерден Ф. Энгельстиң «Анти-Дюринг» деп алдарлыг чогаалы тургустунган. Ол чогаалдың дугайында В. Ениниңниң бижээни: «...Мында философияның, бойдус эртемниң болгаш ниитилел эртемнериниң талазы-биле эң-не чугула улуг айтырыгларны тодаргайлап бижээн... Бо дээрге кайгамчык эки утка-шынарлыг болгаш өөреднилиг ном-дур». (т. 2, арын 11). Ол-ла үеде Ф. Энгельс бойдус эртемнерин болгаш математиканы өөренип көрүп турган, ооң түңнелдерин «Бойдустуң диалектиказы» деп бодунуң номунга бижээн. К. Маркс мөчээн соонда ооң доозуп четкилээни «Капиталдың» II болгаш III томнарын парлаарын Ф. Энгельс эгелээн. Ол 1885 чылда «Капиталдың» II томун, а 1895 чылда III томун парладып дооскаш, бодунуң гениалдыг шылгараан угаанныг өңнүүнге улуг чаагай турасказалды ооң-биле тургускан. Ол-ла үеде Ф. Энгельс «Өг-бүленин, хуу өнчүнүң болгаш күрүнениң тывылганы» деп бодунуң номун бижип дооскан. 1888 чылда Ф. Энгельстиң «Людвиг Фейербах болгаш классиктиг немец философияның төнчүзү» деп чогаалы парлатынган. Ол номда диалектиктиг болгаш төөгү материализмниң үндезиннерин бижээн. Ф. Энгельс бодунуң ол шылгарангай номунга Фейербахтың метафизиктиг материализмин болгаш Гегельдиң идеалистиг диалектиказын илередип шүүмүүлээн. Ылаңгыя ол номнуң I эгезинде Гегельдиң философиязының характеристиказын көргүскен болгаш ооң диалектиктиг методуби-биле идеалистиг системазының аразында чөрүлдээлерни Ф. Энгельс илереткен. Кижилерни долгандыр турар өртемчейни кижилер билип ап шыдавас деп бадыткап турган агностиктиг идеалистерни Ф. Энгельс буруу шапышаан, бистерни долгандыр турар өртемчейни кижилер билип ап болур деп бадыткаан.

Фридрих Энгельс улуг теоретиктиг ажылды кылбышаан, бүгү делегейниң революстуг ажылчын шимчээшкинин удуртуруп боттандырып турган. Россияга революстуг шимчээшкинни ол улуу-биле сонуургап, Россияның ынчаардагы политиктиг болгаш экономиктиг амыдыралынга хамаарышкан элээн хөй үүлдерни бижээн. «Орустар бодунуң буржуаз-демократтыг революциязынче чоокшулап олурар» — деп 1885 чылда Ф. Энгельс бижээн. Россияга болур политиктиг революция Барыын Европаның ажылчын шимчээшкининге улуг ужур-дузалыг болурун Маркс болгаш Энгельс баш бурунгаар тодаргай билип турганнар.

Фридрих Энгельс бодунуң политиктиг ажыл-чорудулгазының баштайгы хүннеринден эгелээш, амыдыралының төнчүзүнге чедир чалбыыштыг революсчу демиселчи болган. Бүгү делегейниң пролетариадының улуг башкызы болгаш баштыңчызы болуп, пролетариаттың аңгы талазы-биле үндезин эрге-ажыктарын кезээде камгалап чораан. Бодунуң бүгү политиктиг ажыл-чорудулгазының дургузунда Ф. Энгельс ажылчын партияларга турган оппортунизм-биле шиитпирлиг демиселди чорудуп, ажылчын партияларның чазыгларын илередип, эдип келген.

Амгы үеде делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партиялары Маркс—Энгельс—Ленин—Сталинның тугун бедик көдүрүп, боттарының чурттарының ажылчын аңгызының болгаш бүгү ажылчы чоннарының эрге-ажыктарын камгалавышаан, бүгү делегейге тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээ дээш шиитпирлиг демиселди чорудуп турарлар.

Москва метрополитенинге В. И. Ленинниң адын тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Ленинград, метрополитенинин тудуушкунунуң доозулганының база аңаа В. И. Ленинниң адын тывысканы-биле холбаштыр, а ол ышкаш найысладың метрополитени бодунуң ажылының 20 чылының дургузунда үлегерлиг совет метрополитен болуп, бүгү-ниитинин хүлээп көрүүшкүнүнге

Коммунистиг партияның улуг баштыңчызы болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи — Владимир Ильич Ленинниң адын тыпсыр болгаш моон соңгаар Москва метрополитенин: Москваның В. И. Ленин аттыг метрополитени деп адаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы
К. ВОРОШИЛОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары
Н. ПЕГОВ.

Москва, Кремль.
1955 чылдың ноябрь 25.

Москваның В. И. Ленин аттыг метрополитенинин „Охотный ряд" станциязының адын өскертир дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Москва метрополитенинин тудуушкунунга болгаш ооң ажылдарын организастаарынга эш Л. М. Кагановичиниң ачыхавыязын демдеглевишаан, «Охотный ряд» станцияны «Л. М. Каганович аттыг» станция кылдыр адаар.

ССЭР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы
К. ВОРОШИЛОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары
Н. ПЕГОВ.

Москва, Кремль.
1955 чылдың ноябрь 25.

Парлалга тарадылгазын дүргедедир

1956 чылга уткуштур төп болгаш область солуннарының база журналдар бижидилгезин чоннуң ортузунга организастаар талазы-биле Тес-Хем районнуң партия организациязы чамдык хемчегленни ап чоруткан. Районнуң Сталин аттыг колхозта партия эге организациязы (секретары эш С. Нурсат) колхозчуларның ортузунга парлалга чагылгазын чаа чылга уткуштур элээн эки организастаан. Ол колхозтуң кежигүннери боттарынга 10 экземпляр төп солуннарны, 113 кезек область солуннарын, районнуң «Бурунгаар» солунун 137 кезекти чагып алганнар. Ол колхозта эштер Дагба, Дөнчүн, Суван-оол олар боттарынга 5—7 чедир солуннарны чагып алганнар.

Ындыг болза-даа районда ниитизи-биле солун чагылдазы багай организастатынган. Чижээ, Калинин аттыг колхозка 251 экземпляр солуннарны тарадыр турбуже, херек кырында таратканы чүгле 99-ла экземпляр, Ленин аттыг колхозка 315 кезек солуннарның болгаш журналдарның бижидилгезин чорудар турда, херек кырында чүгле 57 кезек солуннарның бижидилгезин чоруткан. Ылаңгыя Ленин аттыг колхозтуң малчыннар ортузунда парлалга тарадылгазын дыка багай организастаан, чижээ, 0-Шынаада, У-Шынаада болгаш Тес унунда чурттап турар малчыннар ортузунда солун чагылдазын шуут организаставаан. Ол ышкаш Берт-Даг чедиг чыл школазының коллективинде солун чагылдазы херек кырында амга чедир эгелевээн.

Тес-Хем МТС-тин, райпонун, «Заготживсырьё» конторазының коллективтеринде парлалга тарадылгазын база дыка организас чок чорудуп турар.

Чаа чылга уткуштур солуннарның болгаш журналдарның чагылдазы районда бо хире багай чоруп турда харылзаа конторазының начальниги эш Шатохин кандыгдаа хемчеглерни албайн турар. Начальник боду болгаш контораның харысаалгалыг ажылдакчылары колхозтарга, район төвүнүн албан черлеринге барбайн, а медээлер чыыры-биле кызыгаарлатынып турарлар.

СЭКП райкому, ооң пропаганда болгаш агитация килдизи (эргелекчизи эш Сам) районда парлалга тарадылгазын эрецгей, кыры-биле удуртуп турар.

Районнуң ажылчы чоннарының ортузунга солуннар болгаш журналдар тарадылгазын чогуур үезинде организастыг чорудар талазы-биле дүрген хемчеглерни алыры районнуң партия организациязындан негетинин турар.

З. САГААЧЫ.

Мурнакчы школаларның дуржулгазын — бүгү школаларга

Школаларның өөредилге эргелекчилериниң область чөвүлел хуралының киржикчилериниң чугааларындан

Күш-ажылга кижизидилге

(Бай-Хаактың тыва ортумак школазының директору эш Нүрсаттың чугаазындан)

Бай-Хаак чеди чыл школазының интернадында 70 өөреникчилер күрүне хандырылгазында чурттап турар. Оларның ортузунга ажылды ийи кижизидикчи болгаш интернат эргелекчизи чорудуп турар.

Интернат ийи аштакчылыг. Кижизидикчилерге дузаламчы көргүзери-биле 5 өөреникчи составтыг интернат чөвүлелин тускан. Ол чөвүлел интернатка хүн чын сагыырынга, сагылга-чуруму быжыаарынга болгаш өске-даа хемчеглер-чорударынга кижизидикчилерге улуг дузаны чедирип турар.

Кижизидикчилер эртенгиниң 7 шактан дүштекиниң 3 шакка чедир база дүштекиниң 3 шактан кежээкиниң 10 шакка чедир ээлчежип ажылдап турарлар.

Интернат эргелекчилери болгаш кижизидикчилер улдуң дургузунда уруглар ортузунга чорудар кижизидилге ажылының планын кылып турар. Интернаттың ажылдакчылары оон ыңай хүн бүрүнүң ажылын планын база чогаадып турар. Кижизидикчилериң ол планнарын интернат эргелекчизи, а интернат эргелекчизиниң — школа директору хынап турар.

Бай-Хаак интернадының ажылдакчылары уруглардың ада-иелерин шынап-ла солуп турар деп чугаалап болур. Олар уруглар бүрүзүн эрге-чассыг, сагыш човангыр, кичээнгейлиг хайгаарап билирлер. Ук уруглар боттарының кижизидикчиларинге база ынактар. Кижизидикчи Бичеоолова уругларның төрээн дылын эки билир, ынчангаш эге класстар-биле ажылдаарын аңаа даскан. Кижизидикчилериң ажылынга школаның башкылары улуг дузаны чедирип турарлар. Кижизидикчилер башкылар-биле кады интернаттың кижизитиккеннери школачыларның хүн чурумун чогаатканнар. Хүн чурумун ханада аналаа азып кагбаан. Уруглар ону бүрүү-биле болгаш ылаптыг күүседип турарлар.

Өөреникчилерге негелделериң чаңгыс аай чоруун үревес дээш башкылар интернатка болгаш столоваяга дежурныйлап турарлар. Кижизидикчилер боттары оларның кижизидип турары уругларның школада өөренип турар класстарының кичээлдеринге база кээп олуржуп турарлар. Олар боттарының харагалзаашкыннарын болгаш саналдарын урокка олурушканының түскай тетрадтарынга бижип турарлар. Интернатта дээре дээн кижизидикчи — эш Бичеоолова. Ол бодунуң ажылының практиктиг талазын эки билир, ажылынга ак-сеткилдиг, кызымак.

Школа директору интернатка үргүлчү барып турар. Келир санында-ла тодаргай сорулганы салып ап турар. Уругларның эртен турарын, оларның канчаар чүүп турарын, оларның шуптузунда чунар саван, диш чуур порошок, щетка бар бе, оларны ажыглап билирлер бе, эртенги гимнастика канчаар чоруп турарыл—бо бүгүнү көөр дээш эртен база кээп турар. Кижизидикчилериң канчаар кетинип алганының дугайында база сагыш салып турар. Интернат хандырылганың эргежок чугула херекселдерлиг: чунар саванныг, удазынарлыг, өөктерлиг, хачылыг, шкафтыг — бодунуң даштыкы хевирин чазап кетинер төлээде, ол бүгүнү школачы дораан-на ап болур.

Директор столоваяга кээп турар, чамдыкта столоваяда белеткетинген чемнерниң канчаар кылдынганын хынап көрүп турар.

Уругларның күш-ажылчы кижизидилгезинге чогуур байдалды интернатта тургузуп берген. Школада аныяк натуралистериң (ол бөлгүмүнүң кежигүннери аныяк натуралистериң кылган ажылдарының область делгелгезинге шаңнал алганнар), күш-культураның, шиниң, ырының, техниканың бөлгүмнери тургустунган болгаш ажылдан турар. Интернаттың бодунда дааранар бөлгүм бар. Эш Бичеоолова чүгле уругларны эвес, харын ооллардны хөй чүвеге өөреткен. Уруглар эки дааранын билирлер, дааранар машинага фартуктарны, халаттарны, соңга карааның салфеткаларын болгаш өскелериндаа даарап турарлар.

Уруглар болгаш ооллар аштакчыларга бажың иштин аштап арыглаарынга дузалажып, шаланы боттары чуп, бажың иштиниң хереклеринин довурак-доозунун болгаш өскелери-даа аштажып турарлар.

Столоваяга дежурныйлаашкын үезинде уруглар чем кылырын улуг повардан өөренип ап турарлар. Интернатка уругларны арыг-шевергин чорукка, хөй-ниитиниңдаа, бодунуң-даа эт-хөреңгизин камныг эдилээр чорукка кижизидип турар.

Кудуку класстарның өөреникчилери (ылаңгыя ооллар) иштики ак хепти кончуг кам чок эдилеп турганнар. Уругларны чыгган хеп чуур кижини чалап келдирген, а демгизи уруглар арыг-шевергин чорзуннар дээш ол боду хеп чуурунга кайы хире хөй күш үндүрүп турарын, иштики ак хепти кайы-хамаан чок аажылаарындан чеже хире саваңны хорадып турарын уругларга чугаалап берген. Ол беседаны шак ынчаар сагыш-сеткилдиң ханызындан чорутканындан уруглар оларның боттарының дугайында ынакшылды болгаш сагыш салыышкынны билгеннер. Бөдүүн хереезжей кижиниң чугаазы уругларга улуг съалдарлыг болган. Ооң сөөлүнде бодунуң идик-хевин кайы-хамаан чок аажылаар чорук дыка эвээжээн. Ол чорук чоокку үеде мырынай чок болурунга идеген болур.

Интернатка өөреникчилер-биле ажыл

(Чадааның №1 ортумак школазының өөредилге эргелекчизи эш Корщновскийниң чугаазындан)

Школаның башкылар коллективи интернаттың кижизидикчи башкылар-биле кады интернатта турар өөреникчилериң сагылга-чурумун быжыглаар болгаш өөредилгезин экижидер дээш демисежип турар.

Ол сорулга-биле башкыларның болгаш кижизидикчи башкыларның кады ап чорудар хемчеглерин башкылар чөвүлелинге ажылдап кылган.

Чижээ, өөреникчилериң кичээлдерге барын турарын тодаргай хайгаарап көөрү-биле башкы-даа, кижизидикчи башкыдаа рапортичканы тус-тус кылып турар. Өөреникчилерден кым кичээлге кээп шыдавайн интернатта олуруп турарын кижизидикчи башкы демдеглеп ап турар. Кичээлге олурушпаанларны башкы база рапортичкага демдеглеп ап турар.

Хүннүң төнчүзүнде кижизидикчи башкы болгаш класс удуртукчузу боттарының демдеглелдерин нүүртеп кээрге, школаның өөреникчилериниң кичээлдерге барын турары тодарап келир. Кичээлге-даа келбээн, интернатка-даа олурбаан өөреникчилериң талазы-биле чогуур хемчеглерни ап турар.

Бажың онаалгазын бүгү өөреникчилер чаңгыс угда күүседир системаны интернатта тургускан.

Класс удуртукчузу болгаш кижизидикчи башкы өөреникчилериң өөредилгезин тодаргайлап турар даңзыны боттарынга тус-тузунда кылып ап турарлар. Школага өөреникчилерден кым кандыг демдек алганын кижизидикчи башкы хүн-бүрүде билип ап турар.

Оон аңгыда өөреникчи кандыг демдектерге эки өөренип турары болгаш кандыг эртемнерге багай демдектер ап турары аңаа билдинип турар.

Бажың онаалгазын күүседип турунда өөреникчи кандыг эртемниң чүүнүң талазы-биле кичээл кылып, онаалганы канчаар күүседип турарын, бодунуң кошкак эртемниниң талазы-биле кайы хире кичээнгей салып турарын кижизидикчи башкы хынап көрүп турар. Дузаламчы көргүзери-биле башкыны база чалап келдирип турар.

Башкының болгаш кижизидикчи башкының ынчаар кады ажылдаар чоруу чурум болгаш өөредилге дээш өөреникчилериң харысалгазын бедидеринге дузалап турар.

Ада-иелер-биле кады

(Хову-Аксының ортумак школазының өөредилге эргелекчизи эш Сунчугашеваның чугаазындан)

Ада-иелериң мурнунда турып турар кижизидилге ажылының талазы-биле сорулгалары улуг болгаш харысалгалыг, ынчалза-даа ол сорулгалар бүгү-ле өг-бүлелерге чедишкинниг шинтпирлетинмейн турар. Чамдык өөреникчилерни тус-тузунда хайгаарап көрген чорук ада-иелерде чугула педагогиктиг билиглериң чогундан ол өөреникчилериң кижизидилгезинге школаның болгаш өг-бүлениң харылзаазы демниг эвес болуп турарын көргүскен. Башкыларның школага ап турар хемчеглери ада-иелериң талазындан деткимчени албайн баары хаая эвес болуп турар. Чамдыкта оларның сүмелери башкыларның айытканындан чөрчүүп турар.

Өөредилге чылы эгелээриниң мурнунда ада-иелериң хуралдарын класстар аайы-биле ыяавыла чорудуп турар. Уруглары 5-ки класстан эгелеп өөренир ада-иелерже улуг кичээнгей салдынып турар.

5-ки класска уруглар бир башкыдан дораан-на элээн каш башкыларже шилчипир, өөренир эртемнериң саны көвүдээр, эге школага турганынга бодааргa, өөреникчиниң ажылы улгадыр. Боттарының ажыл хүнүн организастаарынга оларга дузаламчы херек.

Ада-иелериң класс хуралынга башкылар 5-ки класска өөреникчилерден салып турар негелделер-биле ада-иелерни таныштырып, өөреникчилер-биле өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның өнзагай чоруктарының дугайын чугаалап берип, ада-иелериң талазындан өөреникчини хынаарының хевириниң дугайын дугуржуп ап турар. Ада-иелер өөреникчилериң хүн демдеглелдерин хынаарын шефке алганнар.

Өөреникчилер-биле тус-тузунда ажылды башкылар ада-иелер-биле база кады чорудуп турар. Чижээ, школаның өөреникчизи Кирюхин бажыңга онаалганы күүсетпейн, кичээлдерге олурушпайн, ада-иезин мегелеп турган. Класс удуртукчузу ада-иени школага чалап эккелгеш, чугаалашкан болгаш оон соонда өөреникчиниң бажыңынга чораан. Тут-тус эртемнериң аайы-биле тускай немелде онаалгаларны өөреникчиниң алган турарын ада-иелер-биле башкы дугурушкан, өөреникчиниң ажылын хынаарын ада-иелериң канчаар эки организастаарын сүмелээн. Ада-иелериң болгаш башкыларның талазындан кады кичээнгей салганының түңнелинде ол өөреникчиниң өөредилгези көскүзү-биле экижип, сагылга-чуруму база экижээн.

Школа педагогика пропагандазын суурнуң хөй-ниитизиниң ортузунда база чорудуп турар. Клуб, библиотека болгаш садыг организацияларының ажылдакчылары-биле кижизидилге дугайында беседаларны чоруткан. Ам бүгү организациялар өөреникчилерге тодаргай негелделерни салып турар. Бир эвес өөреникчи библиотекага чурум үреп азы ном үрээр болза, ол дугайын ада-иелериңе дыңнадыр, өөреникчиниң библиотекадан ном ажыглаарын тургада хоругдаар. Ооң үрээни номну эде кылырын азы чаа ном садарын саналдап турар.

Суурнуң садыгжылары ада-иелериң талазындан өөреникчиге тапкы болгаш арага саттырыш алыр чорукту болдурбастаан.

Школа болза, школага шефтеп турар суурда бүдүүлге чериниң партия организациязының хайгааралында турар. Партия организациязының секретары өөреникчилер өртүзүнга чорудуп турар хемчеглерге боду киржип, оларга клубту ажыгладып турар. Чижээ, ноябрь 7-де клубка өөреникчилериң утреннигин организастаан. Аңаа ада-иелер база киришкеннер. Улуг Октябрьның 38 чыл ооюнуң дугайында илеткел болган. Өөреникчилер бот-тывынгыр уран чүүлдүң концертин көргүскеннер. Ада-иелер боттарының уругларынга аажок сеткил ханганнар.

Ада-иелер комитеди болгаш хөй-ниити черлери школага өөреникчилериң практиктиг ажылдар чорудар мастерскаяларын тургузарынга дузалап турар. Ам школаның мастерскаязында өрүмнээр станок бар, демир канныаар булуңну дерээн, чепсек-херекселдер бүрүн бар.

Педагогика билиглерин чедишкинниг нептередиринге школада «Школаның үнү» деп хана солуну дузалап турар. Ол айда 2 катап үнер, ону суурнуң эң-не хөй кижи хайныр черинде (клубка азы магазин чанынга) азып турар.

Ук солунга ада-иелериң өг-бүле кижизидилгезиниң эки дуржулгазын база уруглларга хамаарыштыр боттарының хүлээлелерин күүсетпейн турар ада-иелер дугайында шүүмүүлелдиг материалдар улуг черни ээлеп турар.

Хана солунунуң материалдарын суурнуң амыдыралындан, а чамдык материалдарны «Өг-бүле болгаш школа» деп журналдан ап турар.

Ада-иелерни педагогика билиглери-биле чепсеглээриниң сорулгазынга эки хемчег болза, суурда ада-иелерге организастаан педагогика бөлгүмү болур. Бөлгүмнүң кичээлдеринге ада-иелер «Өг-бүле болгаш школа» деп журналдан кижизидилге дугайында болгаш өске-даа педагогиктиг билиглер дугайында литератураларны номчуп, өг-бүле кижизидилгезиниң дуржулгазын солчурун организастаан турар.

Бо бүгү болза, бистиң өзүп олурар салгакчыларывысты өөредиринге болгаш кижизидеринге ада-иелериң идепкейлиниң, школа биле өг-бүленің улам сырый харылзаазының өзеринге дузалап турар.

Өөреникчилер коллективиниң кижизидикчизи

(Кызылдың № 3 ортумак школазының өөредилге эргелекчизи эш Белкинаның чугаазындан)

Эрткен чылын бистиң школавыска сагылга-чурум кончуг багай турган. Каш чылдар дургузунда бистиң школавыс хөрээжен уругларныы болуп келген болгаш кады өөредилгени боттандырарынга белеткетинмээн болган. Бо чылын сагылга-чурум элээн эки болуп турар. Өөредилге чылының эгезинден бээр чаңгыс-даа өөреникчи кичээл үспээн. Чапсарларда өөреникчилериң чуруму эки апарган.

Башкылар чөвүлелинге өөредилге чылының эгезинде класс удуртукчулары өөреникчи бүрүзүнүң өг-бүле болгаш орандажың байдалы-биле таныжып алыр даалганы алган. Бүгү класс удуртукчулары өөреникчилериң бажыңнарынга барып турар.

Өөредилге чылының эгезинде класстар хуралдарынга сагылга-чурумну быжыглаар дугайында Чырыдыышкын министриниң дужаалын бүгү өөреникчилерге таныштырган. Ада-ие хуралдарынга ол дужаалды база таныштырган. Ада-иелер ортузунга педагогика пропагандазынче болгаш өөреникчилериң назы байдалын барымдаалап турган оларга боттарын канчаар ап чоруур ёзу-чурумунуң дугайында беседаларынче школа план ёзугаар кирген. Класс удуртукчуларынга хереглээр 30 чыгы беседаларны (улуургак болбас, ээлдек-эвилең болур дугайында, тенек, багай чаңчылдар-биле демисежир дугайында болгаш өске-даа) школаның библиотеказында чыгган.

Сагылга-чурумну быжыглаар дугайында айтырыгны школаның ниити ада-иелер хуралынга база чугаалашкан. Ада-иелерден дузаламчыны эвээш негээш, оларга уруглларны канчаар кижизидерин тодаргай чугаалап бээр деп чүвени эрткен чылдарның дуржулгазы көргүскен.

Мынчангаш ада-ие хуралы бүрүзүнге педагогика пропагандазын каттыштырып турар бис. Бис бо чылын «Аныяк салгакчыларны бистиң социалистиг үевиске төлептиг кылдыр кижизидер» болгаш «Школа чуруму — медерелдиг сагылга-чурумга кижизидилгениң үндезини» деп темаларлыг ийи лекцияларны ада-иелерге кылып берген бис.

Лекция бүрүзүнге школага болгаш бажыңынга өөреникчилериң амыдыралындан тодаргай фактыларны көргүзүп турар бис. Мынчангаш лекцияларны ада-иелер идепкейлиг чугаалажып турар.

Бистиң школада ада-ие комитединиң ажылы, класстан дашкаар ажыл болгаш уруглларга хамаарыштыр турар организациялардың — пионер, комсомол организациялары болгаш өөредилге комитединиң ажылы өөреникчилерни медерелдиг сагылга-чурумга кижизидер ажылга чагыртган.

Багай өөренип турар болгаш чурум чок өөреникчи В-ниң ада-иелери школага келбейн барган. Класс удуртукчузу оларның бажыңынга баарга база чок болган. Ынчаарга аңаа ада-ие комитединиң кежигүннери дузалашкан. Өөреникчи В-ниң ада-иелери-биле школаның харылзаазы быжыккан, өөреникчи эки өөренип, ооң чуруму эки апарган.

Сагылга-чурумну экижидеринге класстан дашкаар болгаш школадан дашкаар ажыл улуу-биле дузалап турар. Школада чурт шинчилеп өөренириниң, хол ажылының, фотографияның бөлгүмнери ажылдап турар. Литератураның болгаш шиниң бөлгүмнери бар. Спорттуң бөлгүмнери болгаш секциялары хөй.

Чүгле чугаа-биле сагылга-чурумга кижизидери берге деп чүвени бис билип турар бис. Ынчангаш өөреникчилерни корум-чурумнуң боттуг чүүлдеринге өөредин чаңчыктырарынче кол кичээнгей салып турар бис. Ол сорулга-биле кичээлге болгаш чапсарда өөреникчилериң сагыыр чурумунуң чаңгыс аай негелдези бисте ажылдап кылдынган. Дежурныйлаар өөреникчилериң хүлээлелери шыңгыы тодаргайлатынган. Дежурный бүрүзү болдунуң постуларын (школада 15 постулар бар) билир болгаш ында корум-чурумну харылап турар. Кичээлдериң чоруп турарын хынаарда ол чаңгыс аай негелделериң күүседдезин башкылар канчаар чедип ап турарынче кичээнгей салып турар бис.

Чорутунган ажыл биске чамдык эки түңнелдерни берген. Ынчалза-даа сорулга ам-даа ыракта чедип алдынмаан. Бистиң ажылывыста ам-даа хөй четпестер бар. Башкыларның чамдыызы боттарының негелделерин ам-даа чедир күүсетпейн турар. Ооң ужурунда чамдык кичээлдерге сагылга-чурум бедик эвес, класс шактарын эрттирериндe, класстарның ада-ие хуралдарын чорударында ёзу барымдаалаар чоруктар ам-даа хөй, ада-ие комитединиң инициативазы четпес.

Айыттынган четпестерни узуткап турган, моон ыңай чедишкиннер чедип ап шыдаар бис.

МАРАЧЁВЧУЛАРНЫҢ КЫЙГЫРЫЫН ОБЛАСТЫҢ МАЛЧЫННАРЫ ДЕТКИП ТУРАР

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАНЫ КАЛБАРТЫР

Улуг-Хем районда Маленков аттыг колхоздуң сүт-бараан фермалары бо чылын инектен ортумаа-биле 600 литр сүт алыр дээн планын ажыр күүсеткен. Бир эвес кажаа турлагны таарымчалыг хандырып, чемгерилдени экижиткен болза, колхоз амгызындан ыракта бедик көргүзүглерлиг болур турган. Колхоздуң инектен алган сүдү 650 литр турунда чамдык саанчылар оон барык ийи катап хөйну сагган. Ол болза, инектиң сүткүрү саанчының мергежилинден болгаш эки ажаалдадан хамааржырын бүзүреткен.

Марачевчуларның дуржулгазын өөренмишаан, инекти бызаазындан чарар, саалданы хүнде үштен эвээш эвес организастаар, болдунар өске-даа арга-хемчеглерни чорудуп турган, инектиң сүткүрүн чаа чылда көвүдедирин малчыннар илереткен.

Хендергеде ферманың саанчызы Чаптыы бодунда быжыглаан 12 инектериниң бирээзинден-не 1100 литрни сагган, а чаа чылда ол 1500 литрни алырын хүлээнген. Ол ышкаш Тюлюш эрткен сезонда инектен 1066 литрни алганын 1056 чылда 1500 литр, Биче-кыс 968 литриниң орнуунга 1400 литрни саап алырын демдеглээн. Арыг-Бажында ферма коллективи оон база куду эвес хүлээлгелерни алган.

Малдың продуктулуун бедидер дугайында ылаңгыя саанчыларның ол күш-ажылчы хүлээлгелери амыдыралга боттанган турарын колхоз баштаар чериниң даргазы эш Сюмбюр редакцияга дыңнаткан. Бо чылын чүгле 45 инекти хайдактаарынга өөреткен, а чаа чылда барык шупту инекти бызаларындан чарган турар. Ол ышкаш ийи фермага 100—100 инектерни тургузу азыралга киирер, ооң бүгү белеткелери ам дооступ турар, мал чеми база четчир.

УДУРТУЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

«Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелинің Бүрен-Аксында сүт-бараан фермазы ылаңгыя сөөлгү каш чылдарда Баа-Хем районда дээре ажылдыгга санатырып келген. Бо чылын ол ферма бүдүүлге планында көрдүнгининден ажыр ортумаа-биле инектен 150 литр сүттү алган. Чамдык саанчылар оон-даа хөйну, чижээ, Хлебникова бодунда быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 470 литр, Тумакай 370 литр хөй сүттү сагганнар.

Ферманың коллективи марачевчуларның кыйгырыын, сураглыг саанчылар Шведова, Шумова болгаш өскелериниң-даа дуржулгазын танышкаш, чаа, боттарындан бедиткен негелделиг түңнелди үндүрген. Фермада таарымчалыг байдал ыракта чедир тургустунмаан. Чем белеткээр дерилгелер кылдынмаан, чемгерилгеге зоотехниктиг негелделер чок, амга чедир ферма чанында сиген база өске-даа чемнер чоокшулатынмаан, ооң уламындан чемгерилге дески эвес, чамдыкта шуут үзүктелиишкинге безин таваржып турар.

Мал ажылында удуртулганың ындыг четпестерин болдурбас дугайында ферманың ажылдакчылары колхоз баштаар чериндe негеп турган. Боттарының күжүн санап көрген. Бүрен-Аксы ферманың коллективи чаа чылда инектен саалданы 1700 литр чедирерин хүлээнген.

МАЛДЫ ХҮР КЫШТАГЛАДЫР

Барыын-Хемчик районда «Комсомол 30 чылы» колхоздуң сүт-бараан фермазының ажылдакчылары марачевчуларның кыйгырыынга бүрүн каттышканнар. Бо чылын инектен ортумаа-биле 500 литр сүт саар турган, херек кырында 770 литрни алган. Бир эвес бар курлавырларын болгаш аргаларын шын ажыглаан болза, ол колхоз оон-даа хөй сүттү сагган турар ийик. Марачевкада ышкаш фермага ындыг таарымчаны тургузарын, саалдага мергежилди чедип алырын хуралга санал бергеннер демдеглеп турган.

Малдың продуктулуун бедидери дээш социалистиг чарышка киришишаан, ферма ажылдакчылары тодаргай хүлээлгелерни алган. Х. Деспижек бодунда быжыглаан 14 инектериниң бирээзинден-не 1300 литр, 11 инектерлиг Ш. Монгуш 1400 литр, С. Долзат 12 инектериниң бирээзинден-не 1200 литр сүттү саап алырын бүзүреткен.

Саалда сезонунда инектиң сүткүр болуру хүр кыш ашканындан улуг хамаарылгалыг болур. Ынчангаш малдың кышкы ажылынче кичээнгей салырын, ылаңгыя боос инектерни немелде чемге киирерин база уксааны экижидерин малчыннар илередип турган. Ол ышкаш агро-зоотехниктиг курстарның ажылын экижидери чугула негетинип турар.

ЧАРЫШКА МУРНАКЧЫ БОЛГАН

«Кызыл сылдыс» колхоздуң ферма коллективи эрткен саалда сезонунуң үезинде социалистиг чарыштың талазы-биле Эрзин районда мурнакчы болган. 1954 чылга деңнээрге ол ферма инек бүрүзүнден 150 литр хөй сүттү алган. Саанчы эш Сагаачы бодунда быжыглаан чурт инектериниң бирээзинден-не 960 литрни сагган, а 1956 чылда 1100 литрни алырын хүлээнген, ындыг мурнакчыларны фермадан хөйну көргүзүп болур.

«Кызыл сылдыс» колхоз эрткен чылын мал чеминге 30 муң центнер сиген белеткээн турган, а бо чылын 37312 центнер силосту 300 тоннаның орнунга 400 тоннаны салган. Кыштагладынышкынга өскедаа белеткелдер багай эвес организастатынган. Малдың продуктулуун бедидеринге коллектив улам бедиткен күш-ажылчы хүлээлгелерни алган ажылдап турар.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

Тес-Хем районда Сталин аттыг колхоздуң ферма ажылдакчылары марачевчуларның кыйгырыын танышкаш, тодаргай хүлээлгелерни алган. Артельдиң бүдүүлге планында инек бүрүзүнден 500 литрни алыр турган, а чамдык саанчылар эрткен сезонда 800 литр чедир сагган. Ындыгдаа болза, ниити саалда ам-даа ыракта чавыс болуп турарын хуралдан четпес деп саналан.

Колхозчуларның мал участоктарының аайы-биле болгулаан хуралдарынга артель баштаар черинге болгаш ферма эргелекчилеринге хамаарышкан чугула саналдар көдүрүп турган. Инекти бызаазындан чарын саарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан, үчёт болгаш отчёт багай, сүт-бараан фермаларында хандырылга четпес. Ол бүгүнү моон соңгаар болдурбас дээш боттуг хемчеглерни алыры негетинип турар.

Инектериниң сүткүрүн көвүдедиринге бар курлавырларны болгаш аргаларны ажыглаарын өөренип көрбүшаан, колхоз чаа чылда инектен ортумаа-биле 600 литр сүт алырын хүлээнген, а чамдык саанчылар, чижээ, Яма-Саар, Эөрилге, Балчыма олар 800—1000 литрни саарын хүлээнген.

КЫЙГЫРЫГНЫ БҮРҮН ДЕТКЭЭН

ХАНДАГАЙТЫ. (Радио-биле). «Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дугайында» СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунуң доктаалын чедишкиниг боттандырарынга Өвүр районнуң малчыннары чүткүлдүг ажылдап турар. Партия райкомунуң секретары эш Лопсан-Серениң редакцияга дыңнатканы болза:

— Районнуң колхозтары сүт саалдазын 1954 чылдыындан ыракта көвүдеткен, а бо чылдың онаалдазын фермалар ниитизи-биле 102 хуу күүсеткен. Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң Марачевкада сүт-бараан фермазының коллективиниң кыйгырыын 16 фермаларга болган хуралдарга малчыннар бүрүе деткээн.

Мурнакчы дуржулганы ажыглавышаан, чаа чылда улам бедик көргүзүглерлиг болурунга тодаргай хүлээлгелер алдынып турар. «Торгалыг» колхозта Доктаанай бо чылын инектен 800 литр сүт сагган, а 1956 чылда 1100 литрни, «Коммунизмче өрук» колхозта 1080 литрни сагган Дагаа чаа чылда 1200 литрни алырын хүлээнген, оон-даа өске.

• • •

БЕДИТКЕН КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

ЭРЗИН. (Телефон-биле). Марачевка фермазының коллективиниң кыйгырыын Эрзин районнуң малчыннары деткээн. Сүт-бараан фермаларының аайы-биле 7 кезек черге болган хуралдар бедик көдүрлүүшкүнүг эрткен.

«Кызыл сылдыс» колхозтуң ферма коллективи 1956 чылда инектен ортумаа-биле 650 литр сүт алырын хүлээнген, а эрткен саалда сезонунда 500 литр сүт саар планын ферма чедир күүсетпээн болган. Марачевчуларның кыйгырыынга күш-ажылчы сорук кирген мурнакчы саанчылар Сагаачы —1200 литр, Чайзат болгаш Чылбакай 1100—1100 литр сүттү боттарында быжыглаан инек бүрүзүнден алырын хүлээнген.

«Сталинчы өрук» колхозтуң ферма ажылдакчылары чурт инектериниң ортумаа-биле 600 литр, а чамдык саанчылар 1100 литрден куду эвес сүттү алырын хүлээнген. Районнуң өске-даа колхозтарында улам бедиткен күш-ажылчы хүлээлгелерни малчыннар ап турар.

Совет ажылдакчыларга семинар

Область Совединиң күүсекчи комитеди чоокта чаа райкүүском даргаларының оралакчыларының беш хонук семинарын организастаан. Семинарга болган «Делегейниң амгы байдалы болгаш ССРЭ-ниң даштыкы политиказының дугайында» лекция дыңнакчыларның кичээнгейин хаара тутган.

Ажыл-агыйны билдилиг удуртуруңга холбашкан темаларга өөредилгелер база болган. МТС-ниң бүдүүлгезин планнарының, акшаландырарының, колхозтар-биле санажылга чурумунуң дугайында болгаш улус ажыл-агыйынга техниктиг дешилге, чурт бүдүүлгелериниң продукцияларының бот-үнезин чигедир, күш-ажылды шын организастаар дугайында болгаш өске-даа айтырыглар дугайында лекциялар болган.

Область Совединиң күүсекчи комитеди чоокку үеде райкүүском даргаларының болгаш секретарларының семинарын база эрттирер деп турар.

Я. ДОРЖУ.

РАЙПО АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

Совет кижилериниң материалдыг болгаш культуралыг амыдыралын экижидеринге совет садыгның ролю дыка улуг. Ол соруулганы күүседири садыг ажылдакчыларының хүндүлүг хүлээлгези болур.

Ындыг-даа болза, өвүр райпозу бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседири дээш ажылды дыка багай организастап турар. Ажылчы чоннуң чугула хереглелиниң бараанныры райпонуң садыг четкилеринде кончуг ховар. Бараанны садыглар аайы-биле хуваарда чоннуң хереглелдерин өөренип көрбейн, таварышканна бараанныры октап турар. Ооң хараазы-биле районда бүгү-ле садыг четкилеринде болгаш төп бараан складында чоннуң хереглелинге ындыг-ла чугула хереглетинмес, чүгүрүк эвес бараанныр дыка хөй түнүг чыдып турар.

Райпо баштаар чериниң даргазы эш Даваажаптың болгаш садыг килдизиниң эргелекчизи эш Мамышевтиң ажылга шимченгир эвес чоруунуң түнелинде область төвүнден бараан сөөртүп алыр чоруктар чамдык үелерде шуут үзүктелип турар чоруктар бар. Ылаңгыя садыг килдизиниң эргелекчизи эш Мамышев хүлээлгезин дендии багай күүседип турар. Районда садыг четкилериниң ажылынга удуртулганы шуут кошкаткан болгаш садыг ажылдакчыларының ортузунга организакчы ажылды чоруттайн турар. Эш Мамышев Кызылдан бараанныры-биле чоруткан ай-айы-биле чиде бээр болгаш ол чорааш кылган ажылдары түнел чок болуру чаңчыл болган.

Райпо баштаар чериниң ажылдакчыларының харыысалга, негелде чогунуң түнелинде чамдык садыг черлери боттарының ажылдап шыдаар ужурлуг аргаларындан дыка куду деннел-биле ажылдап турарлар. Ылаңгыя Солчурда эш Делгерниң, Арыг-Бажында эш Биче-оолдуң эргелекчилээн магазиннеринде культура дыка четпес, бараанныры хевир аайы-биле эвес, а анаа-ла таварышкан аайы-биле чыскаап каан. Солчур магазининде каш доскаар варенье үрелген.

Райпо баштаар чери көдээде болгаш район төвүнде садыгларның кышка белеткелин мынчага чедир кылбаан. Дыка хөй садыгларда одаар ыяш чок, септелгери кылдынмаан, чайгы байдалында хевээр. Ылаңгыя Торгалыг магазининде кышкы белеткел ыылдынмаан. Ийи чыл бурунгаар маңаа сельмаг тудуун эгелээш мынчага чедир дооспайн турар.

Райпо чонну аъш-чемнин бараанныры-биле дыка багай хандырып турар. Райпо каш чылдың дургузунда ногаа шыгжаар склад кылып алыр дээш чадап каан, ооң хараазы-биле райпо шугумундан ногаа аймаа садары организастатынмаан. Райпонуң багай ажылының түнелинде школаларның интерналтарында, эмнелге черлеринде ногаа аймаа колдуунда-ла чок болуп турар.

Районда ниитиниң чемненилгези кедергей багай организастатыган. Райпонуң район төвүнде столоваязындан үүгле гуляш, мүн, пироги, шай садып ижип болур, а ногаадан кылган чем аймаа шуут чок. Столоваяда чурум чок чоруктар бар. Аңаа келген чемненикчилериң хеп уштурун организаставаан. Ажылдап турар официанткалар оожум, чемненикчилерге каржы, чем дажыр турар үеде культурлуг байдалды сагывас үүлдер ында чаңчыл болу берген.

Столоваяның ажылында шак мындыг шыдажыр аргажок чорук үүгле бо чылын болуп турар әвес, ол элээн каш чылдарның дургузунда уламчылап келген. Ооң директору эш Еремин столоваяның ажылын экижидер хамаан чок, харын хүннүүне арагалаар, аңаа келген чемненикчилер-биле алгыжар, оларның чөптүг негелдезинге удурланыы турар. Ооң түнелинде столоваяда чемненикчилерге таарымчалыг кандыг-даа байдалдар тургустунмаан, оода-ла серээ, шопулак безин чедишпес.

Райпонуң ажылында шак мындыг четпестер ында кадрлар-биле ажылдың чогу-биле тайылбырлатынар. Райпо шугумундан садыг ажылдакчыларын хөй-биле халаар, солуур чоруктар бар. Ажылга хүлээп ап турар кижилериң политиктиг мөзү-шынарын өөренип көрбейн, анаа-ла хүлээп ап турар чоруктар чаңчыл болган. Ооң хараазы-биле кооперацияның хөреңгизин оорлап, самчыгдаар шургумакчы кижилер дыка хөй-биле илеретинген. Чижээ, кассир турган Горбачева 1800 рубльди, Прохорова 5600 рубльди кассадан оорлап самчыгдааны илерээн.

Райпонуң саң-хөөзүнүң байдалы сандаргай. Ындыг турбуже ында ревизор-бухгалтер эш Лыткин болгаш эш Өртеңгейге баштаткан ревизия комиссиязы бо дугайында улуг дузаны чедирбейн турар. Райпонуң баштаар чериниң талазындан кадрлар-биле ажылды шуут суларатканындан база учёт болгаш отчётту сандаратканындан райпонуң өре-самчыгдалдары кызырылының улуу, харын улам-на көвүдеп турар. Бо чылдың октябрь 1-деги түнелбиле алырга райпода 44 кижиниң кырында 386.435 рубль өре санатынып турар, а үүгле 1955 чылдың 10 айларының иштинде 41 мүң ажыг рубль өре, самчыгдалдар немешкен.

Райпо баштаар чери хуучулар ортузунга барык ажыл чорутпайн турар. Хуучуларның ниити хуралдарын чыыдырбайн, оларның мурнунга чорудуп келген ажылдарының дугайында отчёттарны организаставайн, хуучулардан шуут хоорук ажылдап келген. Садыг ажылдакчыларының ортузунда эң-не чугула ажыл болур социалистиг чарыш организастатынмаан, а ёзу барымдаалап организастаан черлерде түнелдерни үндүрбейн турар.

Райпонуң ажылында мындыг четпестер болза, ооң даргазы эш Даваажаптың, садыг килдизиниң эргелекчизи эш Мамышевтиң ажылга харыысалга чогунуң түнели болур. Сөөлгү үеде эш Даваажап райпонуң ажылын холга ап удуртурунуң орнунга, кандыг бир ажылдар дугайында райкүүскомче, а чамдыкта райком партияже маңнаарынга өйлежип, организакчы эвес ажылдап турар.

В. ТУМЕТЕЙ.

Тывышчыларның олчазы

Каа-Хем районда Хрущев аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң ажылының баштайгызы кээп турар. Бир звено болуп чорааан Ш. Мөнге, Е. Лопсан болгаш Б. Кенден олар 300 ажыг диинни болгаш үнелиг аң болур 33 кишти эккелгеннер. Ол звено база катап аңнап үнеринге белеткенип турар.

Мооң-биле кады кол харыылап турары мал ажылындан чардыкпайн турган, төрээн колхозунга орулга киирери-биле ажылдап турарларны база демдеглээр херек. Чадамба, Чамаа олар 9 киштерни өлүруп дужааган.

Я. ДОРЖУ.

Колхозчулар орук септелгезинде

Улуг-Хем районнуң Хайыраканда Калинин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары боттарының ниити хуралынга Сенек биле Алангыыш оруун автомашина саат чок маңнап турар кылдыр аштап алырын шиитпирлээннер.

Ниити хуралдың шиитпирин колхозчулар ажыл-херек кырынга чедишкиннинг боттандырып турар. Колхоз баштаар чериниң тургусканы 27 кижилиг орук септээр бригадазы эш Кенден-Кызыл-оолдуң башталгазы-биле эки ажылдаан. 30 километр черниң оруун эки шынарлыг септээн.

Бо ажылдарга колхозчулардан эштер Кызыл-оол, Сүктер-оол, комсомолчу эш Күске олар эң эки ажылдаан. Орук септелгезиниң үезинде бригаданың кежигүннеринге солун номчулгазын үргүлчү эрттирип турган.

В. ДАМБА-ХУУРАК.

Ном тарадылгазы эки эрткен

Тес-Хем районнуң Самагалдай суурда ном садыы (эргелекчизи эш Торина) ажылчы чоннарның ортузунга ном садып тарадырының ноябрь айда планын ол айның бирги чартыында-ла 109,6 хуу күүсеткен.

Эш Торина ном садып тарадыр активти тургускан. Оларның аразында комсомолчулар Соловьева, Долганова олар эң идепкейлиг ажылдап турарлар. Ном садып тарадырының айын чедишкинниг эрттиреринге ВЛКСМ райкому эки дузалашкан.

З. САГААЧЫ.

Чоннуң чөптүг негелдезин хандырар

Эрзин районнуң төвү ылаңгыя сөөлгү чылларда дыка калбарган, чурттакчы чонну улам-на көвүдеп турар. Ол болза, совет кижилериниң материал-культурлуг негелделерин хандырарынга партия болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглериниң боттанылгазы болур. Мооң-биле кады чоннуң өзүп турар культурлуг негелделеринге холбаштыр чамдык көдээ Советтериниң ажылында улуг четпестер барын база айтыр херек.

Эрзин суурда чаңгыс чунар бажың бар, ажыглалга киргениниң ам ийиги чылында ажылдап турар. Бо чылдың августа ону «септедир» чүве дээш райкүүском хагдырып каан, 2 ай болганда ажыткан. Кылдынган чүвези-даа көзүлбес, харын ажылдаары эрткен чылдан дорайтаан. Чамдыкта изиг суг азы соок суг чок апаар, шуут суг төнгениниң чунукчулар боттары-даа суглаан тургулаар.

Чунар бажыңның дерилге хандырылгазы багай, улус олурар сандайы чедишпес, хеп шкавы чогундан чунукчулар хевин болганчок-ла шала кырынга бөле салыр ужурга таваржып турар. Чунар бажыңга доктаамал ажылдакчы тургуспас, ону барык-ла неделя санында солуп турары шын әвес.

Бо чылдың эгезинде суурга гостиница база парикмахерская ажыткан, аңаа чон өөрүп турган. Оон удаваанда парикмахерская билдинмес чылдагаан-биле шуут хагдынган, а гостиницаның ажылдап турары дыка багай. Чоннуң культурлуг негелделерин шак ынчаар тоомча чок көөр чоруктар-биле шиитпирлиг демисежир херек.

К. МАЖАА.

Кыдаттың көдээ районнарында компартияның организацияларының өзүлдези

ПЕКИН. «Гунжэньжибао» солуннуң дыннадып турарын ёзугаар алырга, бо чылдың баштайгы алды айларының дургузунда Кыдаттың Коммунистиг партиязының кежигүннеринге 485 мүң ажыг көдээ ажыл-агыйның мурнакчы ажыл-ишчилери, кооперастаашкын дээш шимчээшкиниң активчилери хүлээп алдынган. Бир эвес эрткен чылдың июньда партия организациялары волостилериниң үүгле 70 хуузунга турган болза, ам үеде компартияның организацияларын чурттун волостилериниң 90 ажыг хуузунда тургускан.

Ам кооперастаашкын дээш шимчээшкиниң көдүрүп турары-биле холбаштыр мүң-мүң тараачыннар оларны Кыдаттың Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге киирип алырын дилеп, билдиришкиннер киргеннер деп солун бижип турар.

(СЭТА).

Багдад пактызының киржикчилери чурттарның премьер-министрлериниң чөвүлел хуралы доозулган

ПАРИЖ. Багдадтан дыннатканын ёзугаар алырга, багдад пактызының киржикчилери чурттарның — Турцияның, Иракның, Пакистанның, Англияның болгаш Иранның премьер-министрлериниң ийи хонук дургузунда үргүлчүлээн чөвүлел хуралы ноябрь 22-де доозулган.

Чөвүлел хурал доозулган соонда тускай дыннадыгны парлап үндүрген, оон илереп турары болза, чөвүлел хуралдың түнелинде багдад пактызының организациязының тургузуун хевирлээн. Бо организацияның дээди органы болза, пактының киржикчилери чурттарның министрлериниң доктаамал чөвүлели болур. Турар чери Багдадка болур чөвүлел болза, «кандыг-даа айтырыгны — беш чазактарның сонуургап турары политиктиг, экономиктиг азы шериг айтырыгларын» көөрү-биле чыглыр апаар. База ол ышкаш организацияның доктаамал секретариадын болгаш пактының киржикчилери чурттарның армияларының штабтар начальниктериниң тургустунган шериг комиссиязын болгаш оларның оралакчыларындан экономиктиг доктаамал комиссияны тургускан, оларның турар чери — Багдад. Пактының организациязының болгаш АКШ-тың аразында политиктиг болгаш шериг талазы-биле доктаамал харылзааны тургузар.

Багдад пактызының министрлериниң доктаамал чөвүлелиниң бир дугаар дарганызына Иракның премьер-министри Нури Саидти 1956 чылдың төнчүзүнге чедир соңгаан. Ооң соонда ол албанны пактының киржикчилери чурттарның төлөөлекчилери алфавит чуруму ёзугаар даргалаар апаар. Багдад пактызының организациязының дараазындагы сессиязы келир чылдың апрельде Тегеранга болур.

Багдад чөвүлел хуралы бүрүн чөпшээрежилгелиг байдалга эрткен деп бадылаашкыннар турза-даа, ол черниң журналисчи бөлүктери чөрүлдээлер турганын айтып турар. Франс Пресс агентилелиниң багдад корреспондентизиниң дыннадыгларындан илереп турары болза, бо чөрүлдээлер колдуунда бо организацияга кол рольду алырын кордап турар Турция биле Англияның аразында үнген болуп турар. Ооң-биле кады Англия бо организацияга кирбейн турар чурттарны, ооң саналы-биле алырга, экономиктиг кады ажылдажылгага хаара тудуп, шериг талазы-биле кады ажылдажылганың чугула үүлү кылдыр тургузуп турар.

Ооң-биле холбаштыр журналисчи бөлүктерде медеглеп турары болза, Англия бодунуң божаннаан байдалын, бирги эвлечеге — шаанда кызыгаар чогу-биле оон саңлдар халдадып турган районунга — Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн үүкке экономиктиг туружун быжыглаарын орадаажып турар.

(СЭТА).

Ажыл соксадыышкыннары

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. Агаар транспортунуң ажылдакчыларының ажыл соксадыышкыны Францияда үргүлчүлеп турар. Ужудуушкуннарның айыыл чок чоруун хандырар албанның ажыл соксаткан ажылдакчыларынга хамааты метео-албанның ажылдакчыларының каттышканының соонда аэродромнарның хөй нуруузу ажылдавайн турар.

Франс Пресс агентилелиниң дыннадып турарын ёзугаар алырга, Францияның шериг-агаар күштериниң командылалы ажыл соксадыышкыны-биле холбаштыр хамааты ужар-үүлдүн самолеттарының ужудуушкуннарының хынаалдазын тургускан болгаш шериг метео-албанга оларның ужудуушкуннарының айыыл чок чоруун хандырарын дааскан.

(СЭТА).

ИТАЛИЯ

РИМ. Парлалганың дыннадып турарын ёзугаар алырга, Италияның янзы-бүрү областарында амыдыралдың деннелин бедидери дээш ажылчын аңгының демисели калбарып турар. Римде 33 бүдүрүлгелериниң металлистери ажыл соксадыышкыны кылып турар, олар ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажыл дугуржулгаларының байдалын эде көөрүн негеп турарлар. Ындыг янзылыг негелделерни деткип, найыслалды газ-биле хандырар бүдүрүлгелериниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары, а ол ышкаш Римниң туугуг ажылчыннары база ажыл соксадыышкыннары кылып турарлар. Генуяга «Мортео» деп машина тудуушкунуңуң заводунуң ажылчы чоннары 24 шактыг ажыл соксадыышкынын кылганнар, олар «иштики комиссияларның» (бүдүрүлгелерде ажылчы чоннарның соңгулда органнары) кежигүннеринге хамаарыштыр кадыгшыңгыы хемчеглерге удурланыышкынны кылганнар.

(СЭТА).

Япония да чаа чазакты тургусканы

ПЕКИН. Токио радиозунуң дыннадып турарын ёзугаар алырга, япон парламентиниң ноябрь 22-де ажыттынган онза сессиязында чоокта чаа Японияның либерал-демократтыг партиязындан соңгутурган дарга Ициро Хатояма Японияның премьер-министринге база катап соңгуткан.

Ноябрь 22-де-де премьер-министр Хатояма чаа чазакты тургускан. Аңаа эргидеги демократтыг партиядан 10 төлөөлекчилер база шаандагы либерал партиядан төлөөлекчилер киргеннер. Кол-кол эрге-дужаалдар өскерилге чокка арткан. Даштыкы херектер министринге болгаш премьер-министриниң оралакчызынга мурнукуушкаш Сигемицу хевээр арткан.

ПЕКИН. Токио радиозунуң дыннадып турарын ёзугаар алырга, Японияның социалистиг партиязының даргазы Судзуки Хатояманың үшкү кабинединиң тургустуганы-биле холбаштыр ноябрь 22-де медделел кылган. Бодунуң составының тө-зы-биле Хатояманың үшкү кабинединиңпунда турганнарындан артык реакцияны деп ол айыткан. Ол кабинеттиң чаргалыг политика шаандагы либералдыг партиының политиказын улуу-биле сагындырып турар деп ол чугаалаан.

(СЭТА).

КЫДАТ ЭМИГРАНТЫЛАР ДУГАЙЫНДА ЯПОН ЭРГЕ-ЧАГЫРГАЛАРНЫҢ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИН КУР-НУҢ ХӨЙ-НИИТИЗИ БУРУУ ШААП ТУРАР

ПЕКИН. Ноябрьның эгезинде 130 ажыг кыдат эмигрантыларны күш-биле Тайваньче чоруткан, база ол ышкаш төрээн чуртунче чанар күзелин илереткен кыдат эмигрантыларны дүрүм чогу-биле тудуп хоруглан, оларны чорутпайн турар япон эрге-чагыргаларның үүлгедиглериниң дугайында КУР-нуң хөй-ниитизи ханы киленнээшкинин үндүрүп турар.

Япон эрге-чагыргаларның кандыг-даа барымдаа чок үүлгедиглери кыдат-япон харылзааларны моон ыңай хөгжүдеринге шаптык болур дээн орадажыышкын болуп турар деп «Жэньминьжибао» солунда парлатынган үүлде чугаалап турар.

Кыдат эмигрантыларга хамаарыштыр Японияның ап чорудуп турар каржы хемчеглери бүгү кыдат улустуң ханы киленнээшкинин үндүрүп турар. Япон эрге-чагыргалар дүрүм чогу-биле тудуп хоруглаан кыдат эмигрантыларны доп-дораан хостаар болгаш оон өске кыдат эмигрантылар-биле кады төрээн чуртунче эвээ чанар арганы оларга бээр ужурлуг.

(СЭТА).

Областың шыдыраа маргылдаазында

Областың шыдыраа маргылдаазының бешки салыышкыннары ноябрь 24-те болган. Бешки салыышкыннарда Хомушку биле Ламаш-оол, Аранчын биле Херел, Беркович биле Магарам, Бегзиваа биле Калинин, Рубов (Кызыл) биле Чулдум, Даваа биле Жулев, Братчиков биле Сафронов ойнаанныр. Бо салыышкыннарда Аранчын, Братчиков, Бегзиваа, Рубов, Даваа утканнар, а Хомушку биле Ламаш-оол, Беркович биле Магарам олар хайым болганнар.

Ук салыышкыннарда Аранчынның Барыын-Хемчик райондан келген Херел-биле салыышкыны солун болган. Кештүү эгезинде Аранчын шыңгыы удурланыышкынга таварышкан, ынчалза-даа бодунуң туруштарын быжыглавышаан, ноян солаан талазынче кол күштү угландырарга, удурланыкчы 19-ку кеште фермазын чиик болага орнаан, 30-ги кеште дүжүп берген. Хомушку биле Ламаш-ооллуң, Беркович биле Магарамның салыышкыннары хөй санныг көрүкчүлериниң кичээнгейин хаара туткан турган. Бо салыышкынга Хомушкуну Ламаш-оол удуп болур турган, ынчалза-даа 26-гы кеште Хомушку бодаларны орнааны-биле оюн хайым болган. А Беркович биле Магарамның салыышкыны Беркович бода четпези-биле уттурар хире турган, ынчалза-даа бодунуң бир артык оглун шын ажыглаан, оюнну хайым болдурган.

Бешки салыышкыннарның түнелинде Хомушку, Аранчын 4,5 — 4,5, Ламаш-оол 3,5 саннарлыг болуп, мурнуку одуругда чоруп орарлар.

Хереееннеринің шыдыраа маргылдаазының 2-ги салыышкыны доозулган. 2-ги салыышкында Сильянова (Кызыл) 2 санныг, а Хиюнина (Улуг-Хем) — 1,5 санныг мурнап чоруп турар.

Областың шашка маргылдаазында 1954 чылда областың шашка чемпиону Сафронов 4 санныг болуп, мурнуку одуругда чоруп орар.

К. СЕДИП.

«Шын» солуннуң дараазында номери ноябрь 30-де үнер.

Редактор Д. О. БЕГЗИ.

Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 50 бажыңның 22 квартиразында чурттап турар Владимир Иванович Толпышев Кызыл хоорайның Щетинкин кудумчузунда № 41 бажында чурттап турар Галина Григорьевна Толпышевадан чарлыр дугайында херек көдүрүп турар.

Ук херекти Кызыл хоорайның № 1 участогунуң улус судунга көөр.

УЛУСТАР АРАЗЫНЫҢ ТЕМАЗЫНГА

ЙЕМЕН

1955 чылдың октябрьның 31-де Каирге (Египет) Совет Эвилелиниң болгаш Йеменниң чазактар төлөөлекчилериниң аразында болган чугаалажыышкыннарының түнелинде бо чурттарның аразында найырал дугайында Керээ катап тургустунган.

Аравий чартык ортулуктуң мурнуубарыын кезээнде турун турар араб күрүне Йемен 200 мүң хире дөрбелчин километр девискээрни ээлеп турар болгаш бодунуң агаар бойдузунуң байдалының талазы-биле: Тихамның изиг болгаш шык климаттыг эрик кавызында элезинниг чавызаажы; шынааларында байлак үнүш дүжүттүг даглыг район; Руб Эль-Хали деп Аравияның ээн куруг улуг ховузунуң элезиннинг делгемнеринче эдектелип кирген чөөн талакы чартык куруг ховунуң облазы—деп үш кезекке чарлыр. Йеменге чурттакчыларның чизезин кажан-даа чорутпаан, ынчангаш ооң чурттакчыларының санын янзы-бүрү барымдаалар-биле аңгы-аңгы тодаргайлап турар. Эң-не чоок, шынныг хире чурагай-биле алырга, 4,5 — 5 миллион кижилиг болуп турар. Чурттакчыларның 60 — 75 хуузу даглыг районнарда, чер ажылынга таарымчалыг даг шынааларында мөөңнетинген.

Көдээ ажыл-агый продукциязының бүгү хевирлериниң Йеменниң кофези улуг сураглыг болуп, делегейде алдаржаан. Кофениң чыылдазы чылда 6 — 7 мүң тоннадан ашпайн турар, ону шуптузун даштыкыже үндүр сөөртүп турар. Йеменниң экспортунуң өске хевирлериниң дуррону (соргону), мал кежин болгаш дүктү адап болур.

Аравий чартык ортулуктуң улуг кезиниң даштыг болгаш үнүш-дүжүт чок калбак делгемнериниң ылгаштыр Йемен бодунуң дагларының шынааларында, даг эдектеринде үнүш-дүжүттүг черлери-биле болгаш Тихамда чер быдаргай, калбакделгем аяннары-биле эрте бурунгуда-ла «Аас-кежиктиг Аравий» деп шола алган. Йеменниң төөгүзүн үш мүң ажыг чылдар-биле санап турар. Бистиң үеге чедир баштайгы бир мүң чылдың эгезинде-ле амты Йеменниң девискээринге Индия-биле, Мурнуу-Чөөн Азия-биле болгаш Чер ортузу далайның районунуң чурттары-биле шапкын садыг харылзаазын деткээн сабейлерниң болгаш минейлерниң күрүнелери чечектелип турган. Йеменниң бурунгу чурттакчылары садыг-биле чергелештир, парын системалыг бугаларның болгаш моондактарның дузазы-биле кандаачал черлерни суггарбышаан, чер ажылын чедишкиннинг чорудуп турган.

Йеменниң байлаа, Индий океандан Кызыл далайже баар орукче ооң географтыг байдалы шаандан тура-ла эжелекчилериниң кичээнгейин бодунче ээлдирип турган. Рим, Иран, Византия болгаш Абиссиния Йеменниң чери дээш демиселди чорудуп турган. XVI векте Йеменни осман султаннары чаалап алган, ынчангаш турк тергиидээшкин чамдык үзүктелишкин-биле 400 чылдар дургузунда үргүлчүлээн. Ынчалзажок осман эжелекчилер хосталгага ынакшылдыг болгаш даштыкы эжелекчилерге удур демиселди соксатпаан даг чурттуг дайынчы аймактарның удурланыышкынын сып шыдавааннар. 1914—1918 чылдарның делегей дайынынга аштырганының түнелинде осман империязы дүжүп батканы-биле Йемен күзеп чораан хосталгазын алган, ынчалзажок Йеменниң тускай хамаарышпас чоруун быжыглаар болгаш чуртту каттыштырарын доозар төөде, шылгалдаларның болгаш демиселдиң немей каш-каш чылдары хереглетинип турган. Англияның протекторады Аденниң эриин дургаар чорутпан Йеменниң мурнуу кызыгаарының дугайында айтырыг амга чедир шиитпирлетинмейн артканын демдеглевейн баар аргажок. Ол кызыгаар талазы-биле чөрүлдээлер болгаш Йемен чазактың шагдан тура-ла йемен чер деп санап турары, элээн хөй районнарның дугайында Аденде англи администрация-биле маргылдаалар чамдыкта Англияның болгаш Йеменниң аразынга чөрүлдээлиг үскүлежишкиннерни болдуруп турар.

Америк болгаш англи монополияларның аразында аравий нефть дээш демисел Аравияның мурнуу-барыын талазынга болган болуушкуннарга база саңлдарлыг болган. Йеменниң бодунда амдызында нефть тывылбаан-даа болза, ооң чериниң иштинде янзы-бүрү ажыктыг казар байлактар-биле чергелештир суук оттулар чүүлдүң элээн хөй курлавырлары бары тодаргай.

Бо араб күрүнениң бойдус байлактары болгаш Чоокку Чөөн чүкте ооң географтыг байдалы шаандан тура-ла хаара тудуп турар апарган. Даштыкы күрүнелер Йеменни бодунга чагырып алырын орадашпышаан, боттарының кара сагыштыг чижеңгей сорулгаларынга аймактар аразының дүрбүжүүшкүннериниң болгаш чамдык йемен феодалдарның алдар сүрүксээр күзел-чүткүлүн ажыглаарын кандыг-даа арга-биле орадажып турарлар.

1948 чылдың февральда Сана хоорайга (Йеменниң ынчаардагы найыслалы) хаан имам Яхьяны өлүргеп, ооң ады Йеменниң туркларга удур болгаш чуртту каттыштырар дээш демисели-биле сырый холбашкан. Ынчалза-даа сүлчээлежикчилер соругдаан күзелин чедип ап шыдавааннар. Демиселге имам Яхьяның улуг оглу, Йеменниң амгы хааны имам Ахмед тиилекчи болуп үнген. Чурттуң хамаарышпас чоруунга кыжанып турган сүлчээ үзүткатынган, а бодун хаан деп чарлатынган Сеид Абдалла Аль-Вазир дүжүрткен болгаш өлүртүп шаажылатырган.

1955 чылдың чазынында күрүне эргилдезин кылыр дээр чаа орадажыышкын кылдынган. Бо удаада имам Ахмедке удур ооң дуңмазы Сейф Уль-Ислам Абдалл кыжанып үнген. Бир эвес 1948 чылдагы сүлчээ Аденден укталып турган болза, Сейф Уль-Ислам Абдалл америк нефть монополиялары-биле бодунуң харылзаалары-биле сураглыг турган. Ынчалзажок бо удаазында-даа сүлчээлежикчилер аштырыышкынга таварышканнар. Таиз хоорайда бодунуң ордузунга бүзээлетирген имам Ахмедке имам Сейф Уль-Ислам оглу Мухамед Бадрның кыйгырыы-биле даг чурттуг аймактар дузалашканнар. Сүлчээлежикчилер аргажоктун кырындан боочепсээн салыр ужурга таварышканнар.

Кээп турар медээлерден алгаш көөрге, амгы үеде имам Ахмед барыын-талакы күрүнелериниң колониалдыг политиказынга база оларның дөгеп турары шериг блоктарынга болгаш эвилелдеринге удурланып турар Египет-биле болгаш өске-даа араб чурттар-биле Йеменниң экономиктиг болгаш политиктиг харылзааларын калбартырын оралдажып турар. Иштики политиканың талазы-биле чүс-чүс чылдарда амыралда турун келген укладка депшилгелиг чаартылгаларны кылырынга санатынган элээн хөй хемчеглерни ажылдап кылып турар. Ылаңгыя административтиг аппаратты эде тургузарын, школаларның четкизин калбартырын бодап турар.

Совет Эвилели биле Йеменниң аразында найыралдыг харылзаалар 25 ажыг чылдарда турун келген. 1928 чылда Йеменниң Ходейда портунга баштайгы совет пароход бараан сөөртүп келген. Ол-ла чылын (1928 чылдың ноябрь 1-де) Санага ССРЭ-ниң болгаш Йеменниң аразынга найырал дугайында Керээге ат салган, а 1939 чылда ол Керээни чаа он чыл хуусааларга узадыр дугайында ноталар солчуушкуну болган. 1928 чылдан эгелээш ССРЭ-ниң болгаш Йеменниң аразында экономиктиг харылзаалар быжыккан болгаш хөгжүп келген. Совет даштыкы садыг организациялары Йеменче чигирни, пес аймаан, керосинни, шаажан болгаш бор кылыгларны база өске-даа бараанныры сөөртүп турган, а оон кофени садып ап турган. Йемен экономиканы быжыглаарын деткивишаан, Совет Эвилели ооң-биле кады Йеменге өске үүлдер талазы-биле дузаны көргүзүп турган. Санага амбулаторияны ажыткан болгаш совет эмчилер ол чурттуң чонунга эмчи дузаламчызын көргүзүп турган. Ол чуртка бир дугаар-ла автоматтыг телефон станциязын дерип кылган болгаш ону йемен чазакка белекке берген.

Делегейниң бирги дайынының мурнундагы болуушкуннар, база дайынның боду Йемен биле Совет Эвилелиниң аразында шуут харылзааларны үскен. Ынчалза-даа ийи чурттарның аразынга найырал дугайында харылзаалар хевээр арткан. 1947 чылда, кажан Йемен Каттышкан Нациялар Организациязынга ону ол организацияның кежигүнүнге хүлээп алыр дугайында дилег киргенде, Совет Эвилелиниң төлөөлекчизи йемен чазактың дилээн идепкейлиг деткээн болгаш ол араб күрүнени КНОнуң кежигүнүнге хүлээп алыр дээш бадылаан. 1954 чылда йемен чазак төлөөлери Москвада Бүгү-эвилелдиң көдээ ажылагый делгелгезинге чораан.

Совет Эвилели биле Йеменниң аразында найырал дугайында Керээни катап тургусканын йеменниң хөй-ниитизи изиг-биле байырлап турар. Ол хөөннери илеретпишаан, Йеменниң Каирда элчини Сеид Абд-ур-рахман Абу Галеб «Совет Эвилели Йеменниң эң-не эки болгаш эң чоок өөнүктериниң бирээзи болуп келген болгаш болур-даа» деп медеглээн.

А. СТУПАК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ; Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3—62, редакторнуң орадакчызының, иштики информация кидизиниң — 3—88, харыысалгалыг секретарының 4—98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый кидистериниң 3—66, культура болгаш амыдырал, чагаа кидистериниң база бухгалтериянның 3—65.

ТС—02362. Культура эргелелиниң типографиязы